

SESSİZLİĞİN ÖTESİNDE

Arap Devletleri ile Çin'in Uygurlara Yönelik
Ulusötesi Baskıdaki İş Birliği

UHRP

UYGHUR HUMAN RIGHTS PROJECT

قۇيغۇز كىشىلىك ھوقوق قۇرۇلۇشى

THE OXUS SOCIETY
FOR CENTRAL ASIAN AFFAIRS

MAİSAM tarafından tercüme edilmiştir.

Uygur İnsan Hakları Projesi Hakkında

Uygur İnsan Hakları Projesi (UHRP), araştırmaya dayalı savunuculuk faaliyetleri yoluyla Uygur halkının haklarını desteklemektedir. Uygurların medeni, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda savunmak amacıyla İngilizce ve Çince raporlar ve analizler yayımlamaktadır.

Oxus Orta Asya Araştırmaları Derneği Hakkında

Oxus Orta Asya Araştırmaları Derneği (Oxus Society for Central Asian Affairs), merkezi Washington DC'de bulunan ve Orta Asya ile dünyanın geri kalanı arasındaki akademik etkileşimi geliştirmeye adanmış kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur.

Yazarlar Hakkında

Bradley Jardine, Wilson Center bünyesindeki **Kissinger Çin ve Amerika Birleşik Devletleri Enstitüsü** ile **Kennan Enstitüsü**nde ortak araştırmacıdır. Ayrıca Oxus Orta Asya Araştırmaları Derneği'nde araştırma direktörü olarak görev yapmaktadır.

Lucille Greer, bu araştırmayı Wilson Center'daki **Kissinger Çin ve Amerika Birleşik Devletleri Enstitüsü** bünyesindeki araştırma bursu sırasında tamamlamıştır. Hâlen Savunma Bakan Yardımcısının Orta Doğu'dan sorumlu ofisinde **Dış İlişkiler Uzmanı (Foreign Affairs Specialist)** olarak görev yapmaktadır. Bu çalışmada ifade edilen tüm görüş ve değerlendirmeler kendisine aittir ve zorunlu olarak ABD Savunma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.

Teşekkür

Yazarlar, bu raporun uzman incelemesi ve editörlüğü konusunda katkı sağlayan;

- **Dr. Elise Anderson** (UHRP Kıdemli Araştırma ve Savunuculuk Program Sorumlusu),
- **Reece Thompson** (UHRP Geliştirme, Dış İlişkiler ve Araştırma Sorumlusu),
- **Henryk Szadziwski** (UHRP Araştırma Direktörü)

başta olmak üzere katkı sunan herkese teşekkürlerini sunmaktadır. Ayrıca bu rapor için sınır aşan baskı deneyimlerini paylaşmayı kabul eden tüm Uygur diaspora mensuplarına en içten teşekkürlerini iletmektedirler.

Kapak tasarımı: YetteSu

© 2022 Uygur İnsan Hakları Projesi

1602 L Street NW | Washington, DC 20036

www.uhrp.org | info@uhrp.org

© 2022 Oxus Orta Asya Araştırmaları Derneği

www.oxussociety.org | info@oxussociety.com

I. Yönetici Özeti

Bu rapor, Çin'in Uygurları bir zamanlar güvenli kabul ettikleri bir bölgede, yani Arap dünyasında hedef alma çabalarını değerlendirmektedir. Çin'in Uygurlara yönelik sınır aşan baskı politikaları, ülkenin Arap devletleriyle ilişkilerinin güçlenmesine paralel olarak hem kapsam hem de ölçek bakımından büyümüştür.

Veri setimize göre, 2001 yılından bu yana Çin'in talebi doğrultusunda Arap devletlerinde gözaltına alınan veya Çin'e sınır dışı edilen Uygurların üst tahmini sayısı **292'dir**.

Temmuz 2017'de yaşanan çarpıcı bir örnekte, Mısır polisi dairelere baskınlar düzenledi, havaalanlarını taradı, restoranlara ve camilere operasyonlar yaptı. Ancak hedefleri Mısırlı siyasi muhalifler değildi; Çin Komünist Parti-devleti adına Uygurları arıyorlardı.

Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler başta olmak üzere 200'den fazla Uygur toplandı. Bunlardan en az 45'i Çin'e teslim edildi veya sınır dışı edildi. Bu 45 kişiden bazılarında bir daha haber alınmadı.

Mülakat verileri, sorgulamalar sırasında Çin polisinin Mısır'da bulunduğunu göstermekte; bu da Pekin'in ortak ülkelerin iç işlerine müdahale etme konusundaki artan istekliliğini ortaya koymaktadır.

2001 yılından bu yana Arap devletlerinden gözaltına alınan veya sınır dışı edilen 292 Uygurluk üst tahmine ulaşırken, kısmen **Çin'in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskıları Veri Setinden** yararlandık. Bu veri seti, **Oxus Society for Central Asian Affairs** ile **Uyghur Human Rights Project** tarafından ortaklaşa yürütülen bir girişimdir.

Arap devletlerindeki Çin kaynaklı sınır aşan baskı vakalarını; bölgeden kaçan Uygurlarla yapılan özgün mülakatlar, uzman ve tanık raporları ile İngilizce ve Arapça kamuya açık kaynaklar üzerinden topladık ve analiz ettik. Bu kaynaklar arasında devlet belgeleri, insan hakları raporları ve güvenilir haber kuruluşlarının yayınları bulunmaktadır.

Aşağıda yer alan çalışma, Çin'in Uygurlara yönelik baskılarının son yirmi yıl içerisinde Arap devletlerinde nasıl yerleştiğine ve geliştiğine dair kapsamlı bir analiz sunmaktadır.

En az altı Arap devleti — **Mısır, Fas, Katar, Suudi Arabistan, Suriye ve Birleşik Arap Emirlikleri** — Çin tarafından yürütülen ve dünya genelinde 28 ülkeye ulaşan sınır aşan baskı kampanyasına katılmıştır.

Çin Parti-devleti, Arap ülkelerindeki Uygurları hedef almak için sınır aşan baskının beş temel mekanizmasını kullanmaktadır:

1. **Sınır aşan dijital gözetim:** Bu yöntem sayesinde anavatanları dışında yaşayan Uygurlar takip edilmekte ve yakından izlenmektedir.
2. **Küresel Terörle Savaş söylemleri:** Bu söylemler, Uygurların gözaltına alınması veya Çin'e teslim edilmesi için gerekçe olarak kullanılmaktadır.

3. **İslami eğitim kurumları:** Uygur öğrencilerin eğitim aldığı kurumlar Parti-devlet tarafından baskı ve operasyonların hedefi hâline getirilmektedir.
4. **Suudi Arabistan'daki Hac ve Umre ibadetleri:** Bu süreçler Uygur hacı ve umrecileri gözetlemek veya gözaltına almak amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle Çin teknoloji şirketlerinin hac hizmetlerinde artan rolüyle birlikte bu eğilim hız kazanmaktadır.
5. **Seyahat belgelerinin verilmemesi:** Arap ülkelerinde yaşayan Uygurların seyahat belgeleri engellenmekte, böylece vatansız hâle getirilmekte ve Çin'e sınır dışı edilmeye açık duruma düşürülmektedirler.

Çin'in Arap devletlerindeki Uygurlara yönelik baskılarına karşı koyabilmek amacıyla, ulusal, çok taraflı ve taban düzeyindeki aktörlere yönelik çeşitli politika önerileri sunuyoruz. Bunlardan bazıları şunlardır:

- **Uygur mültecileri koruyacak düzenlemeler kabul edilmelidir.** Hükümetler, Çin dışındaki Uygurların Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) sürecine ihtiyaç duymadan yeniden yerleştirme başvurusu yapabilecekleri güvenli yollar oluşturmalarıdır. Örneğin ABD Dışişleri Bakanlığı, Uygurlar için iddialı kabul kotaları belirlemeyi değerlendirmelidir. Aynı şekilde ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu, Uygur ve diğer Türk halklarından mültecilere "Öncelik-2" statüsü veren tamamlayıcı **Uygur İnsan Hakları Koruma Yasalarını** kabul etmelidir.
- **Uluslararası toplum yeni güvenli sığınaklar oluşturmalı ve Uygur mültecileri yeniden yerleştirmelidir.** Çünkü Uygurlar için geleneksel sığınma alanları giderek azalmaktadır.
- **Arap hükümetleri,** İslami kuruluşlar ve çok taraflı örgütler aracılığıyla uluslararası desteği kullanmalı, konuya ortak bir yaklaşım geliştirmeli ve bölgede Çin'in sınır aşan baskı uygulamalarını durdurmalıdır.
- **Üniversite yöneticileri,** hükümetleri nezdindeki etkilerini kullanarak kayıp Uygur öğrenci ve mezunların bulunması için girişimde bulunmalı, ayrıca eğitimlerini sürdüren Uygur öğrencileri güvenlikleri ve eğitimleri üzerindeki haksız müdahalelerden korumalıdır.

II. Giriş

İslam dünyasının mücevherlerinden biri olan **El-Ezher Camii ve Üniversitesi**, bin yılı aşkın süredir Kahire’de ayakta durmaktadır. Burası, Sünni İslami ilimler alanındaki en prestijli eğitim programlarından birine ve aynı zamanda gelişmiş bir Arap dili ve edebiyatı programına ev sahipliği yapmaktadır.

Ancak Temmuz 2017’de, İslamî eğitimin bu gururu Çin’in seküler politikalarının ağır müdahalesiyle karşı karşıya kaldı. 1 Temmuz’da, Çin Komünist Parti-devleti ile iş birliği içinde hareket eden Mısır makamları, Uygur kökenli Çin vatandaşlarını toplu şekilde gözaltına aldı.¹

Uygur Bölgesi’nden (diğer adıyla **Sincan Uygur Özerk Bölgesi**) gelen **191’den fazla Türk halkına mensup kişi**, bunların büyük çoğunluğu **El-Ezher Üniversitesi öğrencileri olmak üzere**, gözaltına alındı. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, **65 kişi** ya sınır dışı edilerek ya da ailelerinden ve Sincan Kamu Güvenliği Bürosu görevlilerinden aldıkları tehditkâr mesajların ardından “gönüllü” olarak Çin’e gönderildi.²

Çin istihbarat görevlilerinin, Kahire’deki kötü şöhretli **Tora Hapishanesinde**³ Uygur öğrencileri sorgulamak amacıyla Mısır güvenlik güçlerine katıldığı bildirildi.

¹ “Detained Uyghur Students Held by Egypt’s Intelligence Service”, Radio Free Asia, 19 Temmuz 2017, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/students-07192017124354.html> **Türkçesi:** “Gözaltına Alınan Uygur Öğrenciler Mısır İstihbarat Servisi Tarafından Tutuluyor”, Radio Free Asia, 19 Temmuz 2017.

² **Terminolojiye İlişkin Üç Not**

1) Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) hükümeti ile Çin Komünist Partisi’nden (ÇKP) bahsederken, bunları “Parti-devlet” veya “Çin Parti-devleti” olarak adlandırıyoruz. Bunun amacı, Çin’de ÇKP’nin tek parti yönetimini vurgulamak ve devlet ile parti kurumları, politikaları ve uygulamaları arasındaki ayırımın çoğu zaman net olmamasına dikkat çekmektir.

2) Uygurların anayurdunu dönüşümlü olarak “Doğu Türkistan” ve “Uygur Bölgesi” şeklinde adlandırıyoruz. Uygurların büyük çoğunluğu, “Sincan” ve “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” isimlerini saldırgan ve sömürgeci terimler olarak gördüklerinden, bu adlandırmaları tercih etmektedir. Ancak belirli yayınlara, devlet kurumlarına veya resmî yapılara atıfta bulunduğumuz durumlarda, “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”, “XUAR” veya “Sincan” gibi resmî adlandırmaları kullanıyoruz.

3) Arapça’nın çeşitli lehçelerini konuşan ve belirli ölçüde ortak Arap mirasına sahip olan Arap Devletleri Birliği’nin 22 üye ülkesini “Arap devletleri” olarak adlandırıyoruz. Burada özellikle “devletler” ifadesini kullanmamızın nedeni, Uygurlara ve diğer Türk Müslüman topluluklara yönelik sınır aşan baskı faaliyetlerine katılan bölge hükümetlerinin eylem kapasitesini ve sorumluluğunu vurgulamaktır.

³ Ayrıca Akrep Hapishanesi (Scorpion Prison) olarak da bilinen Tora Hapishanesi, Mısır devletinin siyasi mahkûmlarını ve düşman olarak gördüğü kişileri gönderdiği, son derece kapalı ve gizli bir kale niteliğindeki cezaevidir. Buraya gönderilenlerin çok azı serbest bırakılabilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz.: Human Rights Watch, “*We Are in Tombs: Abuses in Egypt’s Scorpion Prison*” (Biz Mezarlardayız: Mısır’ın Akrep Hapishanesindeki İhlaller), 28 Eylül 2016.

Öğrencileri temsil eden bir avukata göre, öğrencilerin birçoğu fiziksel saldırıya maruz kaldı; ayrıca uzun süre yiyecek ve sudan mahrum bırakıldılar.⁴

Uygurlar için, kendi vatanları dışındayken Arap ülkeleriyle kurulan bağlantılar ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir. 2014 yılında, Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Şi Cinping, Yünnan eyaletindeki Kunming Saldırısı'nın ardından Uygur Bölgesi'ne yaptığı ziyaret sırasında "Teröre Karşı Halk Savaşı" çağrısında bulundu. Bu saldırıyı hiçbir terör örgütü üstlenmemiş olmasına rağmen, devlet yetkilileri saldırının Uygur "ayrılıkçılar" tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürdü.⁵

Aynı yıl, Çin'in askerî yüklenici şirketlerinden China Electronic Technology Group'un, çeşitli raporlara göre Uygur Bölgesi'ndeki her bir Uygur hakkında kapsamlı bir veri tabanı oluşturma sürecini başlattığı bildirildi. Bu veri tabanının, kişilerin "terör" eğilimini önceden tahmin etmeyi amaçlayan bir "önleyici polislik" programı olarak kullanılacağı ifade edildi.⁶

Özünde bu proje, milyonlarca Uygur'un fişlenmesi; iletişimlerinin ve faaliyetlerinin izlenerek Çin'e olan siyasi bağlılıklarının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştı. O tarihten bu yana polis yetkilileri, "şüpheli" olarak görülen ve çoğunluğu Müslüman nüfusa sahip 26 ülkeyi kapsayan algoritmik kara listeler oluşturmuş ve kullanmıştır.

Bu 26 ülkenin sekizi Arap ülkesidir: Cezayir, Mısır, Irak, Libya, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen.⁷

⁴ Mohamed Mostafa ve Mohamed Nagi, "Burada Hoş Karşılanmıyorlar: Mısır'daki Uygur Krizi Hakkında Rapor", Düşünce ve İfade Özgürlüğü Derneği (Association for Freedom of Thought and Expression), 1 Ekim 2017. https://afteegypt.org/en/academic_freedoms/2017/10/01/13468-afteegypt.html

⁵ "Kunming'deki Bıçaklı Katliamdan Çinli Ayrılıkçılar Sorumlu Tutuldu", BBC, 2 Mart 2014. www.bbc.com/news/world-asia-china-26404566

⁶ Sean Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Internal Campaign against a Muslim Minority (Uygurlara Karşı Savaş: Çin'in Müslüman Bir Azınlığa Karşı İç Kampanyası)*, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2020, s. 182.

⁷ Maya Wang, "Çin'in Baskı Algoritmaları: Sincan Polisinin Kitlesele Gözetim Uygulamasının Tersine Mühendisliği", Human Rights Watch, 1 Mayıs 2019. <https://www.hrw.org/report/2019/05/01/chinas-algorithms-repression/reverse-engineering-xinjiang-police-mass>

Maya Wang, "İdeolojik Virüsleri Yok Etmek: Çin'in Sincan'daki Kitlesele Baskı Kampanyası", Human Rights Watch, 9 Eylül 2018. <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs#>

Dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Uygur öğrenciler ve iş insanları, bu kara listeler nedeniyle geri çağırılmış, tutuklanmış, hapsedilmiş ve hatta bazı durumlarda öldürülmüştür.⁸

Uygurlara yönelik sınır aşan baskılar, Çin Komünist Partisi yönetiminin Uygurların kendi vatanlarındaki eşi benzeri görülmemiş baskı kampanyasını başlatmasıyla birlikte daha da arttı.

2014 yılına ait ve daha sonra sızdırılan bir iç konuşmasında Şi Cinping, devletin “terörizm, sızma faaliyetleri ve ayrılıkçılığa karşı mücadelede” “diktatörlük organlarını” kullanmasını ve “kesinlikle hiçbir merhamet göstermemesini” de istemişti.⁹

Bunun sonucu, her şeyi gözetleyen son derece güçlü bir güvenlik devletinin gerçekleştirdiği, benzeri görülmemiş ölçekte bir insanlık trajedisi oldu.

2017 yılında kitlesel toplama kampanyasının başlamasından bu yana, tahminen 1,8 milyon Uygur ve diğer Türkî Müslüman halklar keyfi şekilde “yeniden eğitim merkezlerine” kapatıldı.¹⁰ Bunun yanında, milyonlarca kişinin daha Çin hapisane sisteminde tutulduğu veya Çin genelindeki fabrikalarda zorla çalıştırıldığı tahmin edilmektedir.¹¹

⁸ “Mısır’dan Çin’e Geri Gönderilen İki Uygur Öğrenci Çin Polis Gözaltısında Hayatını Kaybetti”, Middle East Monitor, 22 Aralık 2017. <https://www.middleeastmonitor.com/20171222-2-uyghur-students-returned-from-egypt-dead-in-china-police-custody/>

⁹ Austin Ramzy ve Chris Buckley, “Kesinlikle Hiçbir Merhamet Yok’: Sızdırılan Belgeler Çin’in Müslümanların Kitlesel Gözaltını Nasıl Organize Ettiğini Ortaya Koyuyor”, New York Times, 16 Kasım 2019. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>

¹⁰ Adrian Zenz, “Çin’in Kendi Belgeleri, Sincan’da Potansiyel Olarak Soykırım Niteliği Taşıyan Zorla Kısırlaştırma Planlarını Ortaya Koyuyor”, Foreign Policy, 1 Ağustos 2020. <https://foreignpolicy.com/2020/07/01/china-documents-uyghur-genocidal-sterilization-xinjiang/>

¹¹ Vicky Xiuzhong Xu, Danielle Cave, James Leibold, Kelsey Munro ve Nathan Ruser, “Uyghurs for Sale” (Satılık Uygurlar), Australian Strategic Policy Institute, 1 Mart 2020, <https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale>

Türkçe çeviri: Vicky Xiuzhong Xu, Danielle Cave, James Leibold, Kelsey Munro ve Nathan Ruser tarafından hazırlanan “Satılık Uygurlar” başlıklı rapor, 1 Mart 2020 tarihinde Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü (ASPI) tarafından yayımlanmıştır.

İşkence,¹² cinsel saldırı¹³, zorla kısırlaştırma¹⁴, zorla kürtaj¹⁵, ailelerin parçalanması¹⁶ ve kitlesel gözetim uygulamalarına dair raporlar, bu kampanyanın kapsamının hayatın her alanını kuşatacak ölçüde geniş olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷

Çin Halk Cumhuriyeti, toplama ve kitlesel gözetim kampanyasını sürdürürken Arap devletleriyle olan ilişkilerini de güçlendirdi. 1990’larda petrol alımlarıyla başlayan süreç, bugün ticaret, yatırım, siyaset ve güvenlik alanlarında güçlü bir iş birliğine dönüşmüştür.¹⁸ Arap hükümetlerinin desteği veya örtülü onayı sayesinde Çin, İslam dünyasının en etkili seslerinden bazılarını kendi politikalarının savunucuları arasına katmıştır. 2019 yılında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de dâhil olmak üzere önde gelen Arap güçleri, Birleşmiş

¹² Rebecca Wright, Ivan Watson, Zahid Mahmood ve Tom Booth, “‘Bazıları sadece psikopat’: Sürgündeki Çinli bir dedektif, Uygurlara yönelik işkencenin boyutlarını ortaya koyuyor”, CNN, 5 Ekim 2021. <https://www.cnn.com/2021/10/04/china/xinjiang-detective-torture-intl-hnk-dst/index.html>

¹³ Matthew Hill, David Campanale ve Joel Gunter, “‘Amaçları herkesi yok etmek’: Uygur kampı tutukluları sistematik tecavüz iddialarında bulunuyor”, BBC News, 2 Şubat 2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-55794071>

Ayrıca bkz.:

Ivan Watson ve Rebecca Wright, “Çin’in gözetim kamplarında zincire vurulmuş öğrenciler ve toplu tecavüz iddiaları”, CNN, 19 Şubat 2021. <https://www.cnn.com/2021/02/18/asia/china-xinjiang-teacher-abuse-allegations-intl-hnk-dst/index.html>.

¹⁴ “Çin, Uygur doğumlarını spiral (RİA), kürtaj ve kısırlaştırma yoluyla azaltıyor”, Associated Press (AP), 29 Haziran 2020. <https://apnews.com/article/ap-top-news-international-news-weekend-reads-china-health-269b3de1af34e17c1941a514f78d764c>.

¹⁵ Ayse Wieting, “Sürgündeki Uygurlar, Doğu Türkistan’da zorla kürtaj ve işkenceyi anlatıyor”, Associated Press (AP), 3 Haziran 2021. <https://apnews.com/article/only-on-ap-middle-east-europe-government-and-politics-76acafd6547fb7cc9ef03c0dd0156eab>

¹⁶ Adrian Zenz, “Köklerini Kurutun: Doğu Türkistan’da Çin’in Ebeveyn-Çocuk Ayırma Kampanyasına Dair Kanıtlar”, *Journal of Political Risk*, Cilt 7, Sayı 7, Temmuz 2019. <https://www.jpplrisk.com/break-their-roots-evidence-for-chinas-parent-child-separation-campaign-in-xinjiang/>

¹⁷ Human Rights Watch, “Soylarını Kurutun, Köklerini Kurutun: Çin’in İnsanlığa Karşı Suçlarının Hedefindeki Uygurlar”, 19 Nisan 2021. <https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting>

¹⁸ “Çin, Orta Doğu’daki En Büyük Yabancı Yatırımcıdır”, *Middle East Monitor*, 24 Temmuz 2017. <https://www.middleeastmonitor.com/20170724-china-is-largest-foreign-investor-in-middle-east/>

Dünya Entegre Ticaret Çözümü (World Integrated Trade Solution - WITS), “Orta Doğu ve Kuzey Afrika İçin 2019 Ticaret Özeti”. <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/MEA>.

Milletler’de Çin’in Uygur Bölgesi’ndeki politikalarını destekleyen mektubu imzalayan 36 ülke arasında yer almıştır.¹⁹

2019 yılında Pekin’de Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Xi Jinping ile yaptığı görüşmede Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman, şu sözleriyle kitlesel gözaltı kampanyasına destek verdiğini göstermiştir:

“Ulusal güvenliği korumak amacıyla Çin’in terörizmle mücadele ve aşırılıkla mücadele tedbirleri alma hakkına saygı duyuyor ve bunu destekliyoruz.”²⁰

Bunun yanı sıra en az altı Arap hükümeti — Mısır, Fas, Katar, Suudi Arabistan, Suriye ve Birleşik Arap Emirlikleri — ve bunların güvenlik kurumları, Çin’in dünya genelindeki Uygur nüfusunu hedef alan ulusötesi baskı kampanyasında iş birliği yapmıştır. Bu iş birliği; tehdit, gözaltı ve Uygurların Çin’e geri gönderilmesi uygulamalarını kapsamaktadır. Bu geri göndermeler ise fiilen toplama kamplarında derhâl gözültüne alınmayı neredeyse kesin hâle getirmektedir.

Tanıklar ve uzmanlarla yapılan özgün görüşmelere, ayrıca Arapça kaynak materyallerin analizlerine dayanan bu rapor, Çin’in bugün Arap devletlerindeki ulusötesi baskı faaliyetlerine dair kapsamlı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Raporda, Orta Asya Araştırmaları Oxus Derneği (Oxus Society) ile Uygur İnsan Hakları Projesi (UHRP) tarafından oluşturulan ulusötesi baskı veritabanı ve özgün mülakat verileri kullanılarak, Arap devletlerinden gözültüne alınan veya sınır dışı edilen Uygurların ilk doğrulanmış üst sınır tahminleri sunulmaktadır.

Ayrıca, birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak Çin’in Arap devletlerinde en yaygın şekilde kullandığı ulusötesi baskı mekanizmaları sınıflandırılmakta ve açıklanmaktadır. Son olarak rapor, bu devletlerin Çin’le olan iş birliğinin, Küresel Terörle Mücadele Savaşı’nın başlangıcından günümüze kadar nasıl geliştiğini ortaya koymaktadır.

Bu rapor, Arap devletlerinin Çin’in Uygurlara yönelik baskı politikalarındaki bölgesel rolüne ilişkin tartışmayı sessizlik düzeyinden çıkararak, giderek küreselleşen bir “Halkın Terörle Mücadele Savaşı”ndaki suç ortaklığı düzeyine taşımaktadır.²¹

¹⁹ “Suudi Arabistan, Çin’in Sincan Politikasını Destekleyen Mektubu Savundu”, *Reuters*, 18 Temmuz 2019. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-saudi/saudi-arabia-defends-letter-backing-chinas-xinjiang-policy-idUSKCN1UD36J>

²⁰ “Çin Devlet Başkanı, Suudi Veliht Prensi ile Görüştü”, *XinhuaNet*, 22 Şubat 2019. http://www.xinhuanet.com/english/2019-02/22/c_137843268.htm

²¹ “Halkın Teröre Karşı Savaşı” ifadesi burada eleştirel bir bağlamda kullanılmaktadır. Dönemin Sincan Uygur Özerk Bölgesi Parti Sekreteri Zhang Chunxian, 2014 yılında bu ifadeyi ortaya atmış ve bunu bilinçli olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin geniş kapsamlı “Teröre Karşı Savaşı” söylemine gönderme yaparak, “Şiddet İçeren Aşırılığa Karşı Sert Darbe Kampanyası”nı başlatırken kullanmıştır.

III. Yöntemler ve Bulgular

Bu rapor, Oxus Society tarafından UHRP (Uyghur Human Rights Project) ortaklığıyla oluşturulan ****“Çin’in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskı Veritabanı”****nı kullanmaktadır. Bu araştırma aracı, Çin sınırları dışında yaşayan ve Çin Halk Cumhuriyeti öncülüğündeki sınır aşan baskı uygulamalarının hedefi olan Uygurlar ve diğer Türk halklarına ilişkin küresel vakaları izlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Çin’in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskı Veritabanı, yurt dışında yaşayan Uygurların gözetimine alınması veya Çin’e teslim edilmesine ilişkin **336 tam olarak doğrulanmış vakayı** içermektedir. Ayrıca, ilgili kişilere ait biyografik kayıtların eksik olması nedeniyle tam olarak doğrulanamayan vakalar da dâhil edildiğinde toplam sayı **1.576 vakaya** kadar ulaşmaktadır.

2004 yılından bu yana **Mısır, Fas, Katar, Suudi Arabistan, Suriye ve Birleşik Arap Emirlikleri’nde** gerçekleşen toplam **109 vakayı doğruladık**. Üst sınır tahminimiz ise **292 vakadır**.

Bu üst sınır tahmini, Çin’in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskı Veritabanı’ndaki bulgulara dayanmaktadır. Bu kapsamda, belirli kişiler hakkında sınırlı bilgi bulunan toplu vakalar ile isimleri rumuzla verilen veya anonim olarak rapor edilen kişiler de hesaba katılmıştır.

Bu rakamlar yalnızca raporlanabilmiş verilere dayanmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren insan hakları kuruluşlarının gerçekleştirdiği anonim görüşmelerin ortaya koyduğu üzere, gerçekte meydana geldiği düşünülen teslim ve sınır dışı etme vakalarının yalnızca görünen kısmını temsil etmektedirler. Bu nedenle mevcut veriler, muhtemel toplam vakaların yalnızca buzdağının görünen kısmı olarak değerlendirilmelidir.

Arap devletlerinde 2001 yılından bu yana 2. ve 3. aşama transnasyonel baskı vakalarının üst tahmini	
ÜLKE	VAKA SAYISI (ÜST TAHMİN)
Mısır	274 (90 tanesi Oxus ve UHRP tarafından tespit edilmiştir)
Fas	1
Katar	1
Suudi Arabistan	8
Suriye	1
BAE	7

Bu raporda daha ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, Çin Komünist Parti-devleti dinî kimliğin ifade edilmesini İslami aşırılıkçılık olarak çerçevelemektedir. Ancak bu yaklaşımın gerçeklik temelinin oldukça zayıf olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1. 2001 yılından bu yana Arap devletlerinde görülen 2. aşama ve 3. aşama sınır aşan baskı vakalarının üst sınır tahmini. Kaynak: *China's Transnational Repression of Uyghurs Database (Çin'in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskı Veritabanı), Oxus Society ve UHRP.*

Bu rakamların da bir parçasını oluşturduğu Çin'in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskı Veritabanı hazırlanırken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki araştırmacı gazetecilerin kamuya açık haber ve araştırmalarına dayanılmıştır.

Bazı vakalar, kişilerin özel bağlantıları nedeniyle geniş yankı uyandırmıştır. Bunun bir örneği, Suudi Arabistan'da yaşayan ve Çin vatandaşı olan Uygur **Amine Hanım'ın** vakasıdır. Suudi makamlarının pasaportunu yenilemesi için Çin'e gitmesini istemesi üzerine 2016 yılında Çin'e giden Amine Hanım ortadan kaybolmuştur.

Kayboluşu, eşi olan Suudi vatandaşı **Sait bin Abud eş-Şehrâni'nin**, Allahherbedi ile olan iki çocuğunun babası olarak, Suudi sosyal medyasında ve uluslararası medyada yaptığı çağrılarının ardından dikkat çekmiştir. ²²Bu vaka ve kamuoyuna yansıyan diğer sınır aşan baskı vakaları, muhtemelen gizlilik içinde gerçekleşen toplam teslim ve gözaltı olaylarının yalnızca küçük bir bölümünü temsil etmektedir.

Bu rapor ayrıca İngilizce, Çince ve Arapça dillerindeki çeşitli ikincil kaynaklara da atıfta bulunmaktadır. Bunlar arasında, sınır aşan baskının farklı biçimlerine maruz kalan Uygurların çevrim içi röportajları ve kişisel anlatımları ile basılı yayınlar, dijital medya, yayıncılık faaliyetleri, sosyal medya içerikleri ve resmî devlet belgeleri yer almaktadır.

Bu ikincil kaynaklar, Çin'in Uygurları baskı altına almaya yönelik sınır aşan kampanyasına ilişkin ayrıntılı bir genel çerçeve oluşturmak ve görüşmeler sırasında aktarılan olayların doğruluğunu değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. İkincil kaynaklar ayrıca, **Mohamed Soltan** ve **Sara Gabr** gibi önde gelen aktivistlerle gerçekleştirilen **kilit bilgi sağlayıcı görüşmeleri (Key Informant Interviews - KII)** ile desteklenmiştir. Bunun yanında, anonim kalmak isteyen üçüncü bir kilit bilgi sağlayıcıdan da gizli bilgiler alınmıştır.

KII görüşmeleri, Arap devletlerinde yaşayan Uygur mültecilerle Arapça yapılan üç görüşmeyle tamamlanmıştır. Bu görüşmelere katılan kişiler, hayatlarına yönelik tehditlerden korktukları için isimlerinin açıklanmamasını talep etmişlerdir.

Görüşmeciler; Arap devletlerindeki baskı uygulamaları konusundaki uzmanlıkları, önemli olaylardaki mesleki rolleri ve Çin'in uluslararası politikalarına ilişkin bilgi düzeyleri esas alınarak seçilmiştir.

²² "Röportaj: 'Çocuklarımla Anneleri İçin Ağladığını Görmek Kalbimi Acıtıyor'", *Radio Free Asia*, 14 Ekim 2018. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/appeal-09142018145824.html>

Bu KII görüşmeleri, hedef ülkelerdeki sınır aşan baskı uygulamalarına ilişkin sahadan bilgi ve birinci elden tanıklıklar sağlamıştır. Ayrıca baskının gerçekleştiği daha geniş sivil toplum bağlamı hakkında da bilgi edinmemize katkıda bulunmuştur.

IV. Çin'in Sınır Aşan Baskı Mekanizmaları

Uygurlara yönelik dünya genelindeki sınır aşan baskılar son yıllarda önemli ölçüde artmıştır.

Oxus Society ve UHRP, 2021 yılında yayımladıkları “No Space Left to Run” (Kaçacak Yer Kalmadı) başlıklı sınır aşan baskı raporunda, 1997 yılından Mart 2021'e kadar gerçekleşen 1.546 adet 2. aşama (gözaltı ve tutuklamalar) ve 3. aşama (zorla geri gönderme/refoulement) sınır aşan baskı vakasını belgeleyerek, Çin'in yurt dışındaki Uygurları hedef alan kampanyasının giderek büyüyen ölçeğini ortaya koymuştur.²³

Diğer kuruluşlar da bu eğilimi belgelemiştir.

Eylül 2018 ile Eylül 2019 tarihleri arasında Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), Çin kökenli Uygurlar, Kazaklar, Özbekler ve diğer Türk halklarından olup beş kıtada yer alan 22 ülkede yaşayan 400 kişiyle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerin amacı, söz konusu kişilerin maruz kaldıkları hedefe yönelik baskı ve zulmün boyutunu değerlendirmektir.²⁴

Hukukun üstünlüğünü teşvik eden bir sivil toplum kuruluşu olan Safeguard Defenders, Çin'in 2014 yılından itibaren yurt dışındaki vatandaşlarını, Uygurlar da dâhil olmak üzere, takip etmek amacıyla Interpol üzerinden gönderdiği Kırmızı Bülten (Red Notice) sayısını önemli ölçüde artırdığını belirtmiştir.²⁵

Çin Parti-Devleti, Arap devletlerindeki Uygurları hedef almak için sınır aşan baskının başlıca beş mekanizmasını kullanmaktadır:

1. Sınır aşan dijital gözetim: Bu yöntem sayesinde Çin makamları, ana vatanlarının dışında yaşayan Uygurları takip edebilmekte ve yakından izleyebilmektedir.
2. Küresel Terörle Mücadele (Global War on Terror) söylemleri: Bu söylemler, Uygurların gözaltına alınmasını veya Çin'e geri gönderilmesini meşrulaştırmak için gerekçe olarak kullanılmaktadır.

²³ Bradley Jardine, Edward Lemon ve Natalie Hall, “No Space Left to Run” (Kaçacak Yer Kalmadı), Oxus Society for Central Asian Affairs ve Uyghur Human Rights Project, 24 Haziran 2021. <https://uhrp.org/report/no-space-left-to-run-chinas-transnational-repression-of-uyghurs/>

²⁴ “Nowhere Feels Safe” (Hiçbir Yer Güvenli Hissettirmiyor), *Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International)*, Şubat 2020. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2020/02/china-uyghurs-abroad-living-in-fear/>

²⁵ Safeguard Defenders, “No Room to Run: China's Expanded Mis(Use) of INTERPOL Since the Rise of Xi Jinping” (Kaçacak Yer Yok: Şi Cinqing'in Yükselişinden Bu Yana Çin'in INTERPOL'ü Genişleyen Kötüye Kullanımı), 15 Kasım 2021, s. 13-14. <https://safeguarddefenders.com/en/blog/chinas-use-interpol-exposed-new-report>

3. Uygur öğrencilerin eğitim gördüğü İslami eğitim kurumları: Parti-Devleti, Uygur öğrencilerin kayıtlı olduğu bu kurumları baskı ve operasyonların hedefi hâline getirmektedir.
4. Suudi Arabistan'daki Hac ve Umre ibadetleri: Çin makamları, Uygur hacı ve umrecileri izlemek veya gözaltına almak amacıyla bu süreçleri kullanmaktadır. Çinli teknoloji şirketlerinin Hac hizmetlerine yönelik dijital uygulamalardaki rolünün artmasıyla birlikte bu eğilim de hız kazanmaktadır.
5. Seyahat belgelerinin verilmemesi: Arap devletlerinde yaşayan Uygurlara seyahat belgelerinin verilmemesi, onların vatansız kalmasına ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne sınır dışı edilme tehlikesine açık hâle gelmelerine yol açmaktadır.

Sınır Aşan Dijital Gözetim

Çin, 2021 yılında Arap devletlerindeki Uygurlara yönelik sınır aşan baskıyı, Uygur Bölgesi'nde kullanılan algoritmik gözetim sistemlerini uluslararasılaştırarak yürütmektedir. Bunların başında **Entegre Ortak Operasyon Platformu (Integrated Joint Operating Platform - IJOP)** gelmektedir.

Bu sistemler, Uygur Bölgesi sakinlerine ait kişisel verileri toplamakta ve bireylerin Çin Komünist Partisi açısından "güvenilir" olup olmadığına dair değerlendirmeler üretmektedir.

Kara listeye alınmış bir ülkedeki herhangi bir kişiyle bağlantı kurmuş olmak, gözaltına alınma ve "yeniden eğitim" sürecine tabi tutulma gerekçesi sayılmaktadır.

2019 yılında "**China Cables**" belgeleriyle sızdırılan bir Çin Komünist Partisi belgesinde açıklandığı üzere, yalnızca bu ülkelerde yaşamış olmak bile Çin Halk Cumhuriyeti topraklarına giriş yapıldıktan sonra derhâl gözaltına alınmaya yol açabilmektedir.²⁶

2017 yılından bu yana Parti-Devleti yetkilileri, Arap devletlerinde yaşayan Uygurları ülkelerine dönmeye çağırmış ve onların Çin Halk Cumhuriyeti dışında herhangi bir yere seyahat etmelerine imkân verecek gerekli belgeleri vermemiştir.

Bazı durumlarda ise yetkililer, Arap ülkelerinin güvenlik birimleriyle birlikte gözaltı operasyonları organize etmiştir.

²⁶ "Integrated Joint Operating Platform Daily Essentials Bulletin No. 2" (Entegre Ortak Operasyon Platformu Günlük Temel Bilgiler Bülteni No. 2), *International Consortium of Investigative Journalists (Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu)*, 24 Kasım 2019. <https://www.icij.org/investigations/china-cables/read-the-china-cables-documents/>

Ayrıca bakınız:

Maya Wang, "China: Big Data Fuels Crackdown in Minority Region" (Çin: Büyük Veri, Azınlık Bölgesindeki Baskıları Besliyor), *Human Rights Watch*, 26 Şubat 2018. <https://www.hrw.org/news/2018/02/26/china-big-data-fuels-crackdown-minority-region#>

Kasım 2019’da sızdırılan ve “**China Cables**” olarak bilinen belge koleksiyonu, devlet tarafından onaylanan teknolojik araçların yurt dışındaki Uygurları hedef almak amacıyla nasıl kullanıldığına dair gözlemcilerle önemli bilgiler sunmaktadır. Sızdırılan belgelerin bir kısmı, polise çifte vatandaşlığa sahip Uygurları tutuklamaları ve yurt dışında yaşayan Sincan Uygur Özerk Bölgesi (XUAR) sakinlerini takip etmeleri yönünde açık talimatlar verildiğini ortaya koymuştur. Bu kişilerden bazıları daha sonra Çin’e geri gönderilmiş ve tutuklanmıştır. Veritabanı, **Cezayir, Mısır, Irak, Libya, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen** dâhil olmak üzere kara listeye alınmış 26 ülkeden herhangi biriyle temas kurmuş kişileri “şüpheli” olarak sınıflandırmaktadır.²⁷ Bu ülkelere gitmiş olanlar, bu ülkelerde aile fertleri bulunanlar veya bu ülkelerdeki kişilerle iletişim kuranlar gözümlüne alınmış, sorgulanmış ve hatta çoğu zaman “aşırılıkçılık” suçlamalarıyla yargılanarak hapsedilmiştir.

Verilerimize göre, 2017 yılından bu yana Katar, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri’nde toplam yedi Uygur gözaltına alınmıştır. Bu ülkelerin tamamı IJOP ülke kara listelerinde yer almaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri’nin, Pekin ile yürüttüğü **Kapsamlı Stratejik Ortaklık** nedeniyle sahip olduğu yakın ilişkiler, bölgedeki Uygurlar açısından özel bir endişe kaynağıdır; çünkü birçok kişi Çin’e sınır dışı edilmekten korkmaktadır.

Çin büyükelçilikleri ve konsoloslukları, teknolojinin sınır aşan baskı aracı olarak kullanılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sızdırılan “**Bülten No. 2**” adlı belgede, başlangıçta Uygur Bölgesi kökenli olan **1.535 kişinin**, Çin vizesi başvurusunda bulunan yabancı uyruklular olarak işaretlendiği belirtilmektedir. Bu kişilerden **637’si**, 1 Haziran 2016 tarihinden sonra Uygur Bölgesi’ni ziyaret etmek üzere geri dönmüştür.

Talimatta, listelerde yer alan tüm kişilerin tek tek izlenmesi ve incelenmesi gerektiği belirtilmiş; Çin vatandaşlığından çıkmış ve terörizm şüphesi altında bulunan kişilerin Çin’den çıkarılarak kendi ülkelerine geri gönderilmeleri emredilmiştir.²⁸ Talimatta ayrıca, terörizm şüphesi altında bulunan ancak hâlen Çin vatandaşlığını koruyan kişilerin yeniden eğitim kamplarına gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Buna ek olarak belgede, Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nden **4.341 kişinin**, Çin büyükelçilikleri ve konsoloslukları aracılığıyla yurt dışında geçerli seyahat belgeleri aldığı ve bunların arasında Mısır gibi ülkelerde eğitim görenlerin de bulunduğu belirtilmiştir.²⁹

China Cables belgelerinde ortaya çıkan bilgilere göre, yurt dışından dönen öğrenciler sınırı geçtikleri anda tutuklanma riskiyle karşı karşıyadır:

²⁷ “‘Eradicating Ideological Viruses’: China’s Campaign of Mass Repression in Xinjiang” (“İdeolojik Virüslerin Kökünü Kazımak: Çin’in Sincan’daki Kitlesele Baskı Kampanyası”) *Human Rights Watch*, 9 Eylül 2018. <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiang#>.

²⁸ “Integrated Joint Operating Platform Daily Essentials Bulletin No. 2” (“Entegre Ortak Operasyon Platformu Günlük Temel Bilgiler Bülteni No. 2”) *International Consortium of Investigative Journalists (Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu)*, 24 Kasım 2019. <https://www.icij.org/investigations/china-cables/read-the-china-cables-documents/>

²⁹ Aynı kaynak.

“Hâlen ülke dışında bulunan ve terörizm şüphesinin ortadan kaldırılamadığı kişiler için, sınır kontrol okuması manuel olarak gerçekleştirilecek ve sınırı geçtikleri anda tutuklanmaları sağlanacaktır.”³⁰

Bu politika, 2017 yılında Uygur Bölgesi güvenlik yetkililerinin yurt dışında yaşayan Uygurlara kendilerini “kaydettirmek” amacıyla geri dönmeleri yönünde çağrılar yaptığı dönemde yürürlükteydi.³¹

Bu durum, 2015 yılından beri El-Ezher Üniversitesi’nde eğitim görmekte olan Uygur öğrenciler **Abdusselam Mamat** ve **Yasinjan**’ın başına gelenlerle somutlaşmıştır. Her ikisi de 2017 yılında kendilerine gönderilen emir üzerine gönüllü olarak Uygur Bölgesi’ne dönmüştür. Ancak ülkeye varır varmaz tutuklanmışlar ve daha sonra, ölümlerine yol açabilecek herhangi bir önceden mevcut hastalıkları bulunmamasına rağmen, Çin polisinin gözetimi altında hayatlarını kaybetmişlerdir.³²

Yakın zamanda sızdırılan ve Uygurları hedef alan kapsamlı bir devlet veritabanı da konuya ilişkin ek bilgiler sağlamaktadır. Mart 2021’de, istihbarat toplama faaliyetlerinde bulunan bir polis teşkilatı olan **Şanghay Kamu Güvenliği Bürosu (Public Security Bureau - PSB)** siber saldırıya uğramış ve 1,1 milyon gözetim kaydı sızdırılmıştır. Bu belge yığınının ortaya çıkardığı bilgilerden biri, “**Uygur Teröristi**” kod adıyla anılan ve herhangi bir koruma altında olmayan bir veritabanının, dünya genelindeki güvenlik kurumlarının erişebildiği açık kaynaklı bir veri sistemi içerisinde yer aldığıdır. Bu platformun varlığı, Çin’in Uygurlara karşı yürüttüğü uluslararası kampanyanın son derece geniş kapsamına dair yalnızca küçük bir ipucu sunmaktadır.³³

Veritabanında yüz yüze inceleme yapılması için işaretlenen kişiler arasında **400’den fazla çocuk** da bulunmaktaydı. Bunların bazıları **beş yaş kadar küçük yaştaydı**.³⁴

³⁰ Aynı kaynak.

³¹ Jessica Batke, “China is Forcing Uyghurs Abroad to Return Home. Why Aren’t More Countries Refusing to Help?” (“Çin, Yurt Dışındaki Uygurları Ülkelerine Dönmeye Zorluyor. Neden Daha Fazla Ülke Buna Yardım Etmeyi Reddetmiyor?”) *ChinaFile*, 14 Ağustos 2017. <https://www.chinafile.com/reporting-opinion/viewpoint/china-forcing-uyghurs-abroad-return-home-why-arent-more-countries>

³² “2 Uyghur Students Returned from Egypt, Dead in Chinese Police Custody” (“Mısır’dan Geri Dönen 2 Uygur Öğrenci, Çin Polis Gözetiminde Hayatını Kaybetti”) *Middle East Monitor*, 22 Aralık 2017. <https://www.middleeastmonitor.com/20171222-2-uyghur-students-returned-from-egypt-dead-in-china-police-custody/>

³³ “Australians Flagged in Shanghai Security Files Which Shed Light on China’s Surveillance State and Monitoring of Uyghurs” (“Çin’in Gözetim Devletine ve Uygurların İzlenmesine Işık Tutan Şanghay Güvenlik Dosyalarında Avustralyalılar da İşaretlendi”) *ABC (Avustralya)*, 1 Nisan 2021. <https://www.abc.net.au/news/2021-04-01/shanghai-files-shed-light-on-china-surveillance-state/100040896>

³⁴ Şok edici bir şekilde, veritabanı yalnızca Uygurları değil, sadece Şanghay’a seyahat etmiş olmaları nedeniyle daha fazla izleme için işaretlenen 5.000’den fazla yabancıya ait bilgileri de içeriyordu.

İslami eğitim faaliyetlerine katılım da Çin Komünist Partisi'nin algoritmaları tarafından değerlendirilmektedir.

Arap devletlerindeki İslami eğitim kurumları, geçmişte sahip oldukları prestij ve cömert burs imkânları nedeniyle Uygurlar için cazip merkezler olmuştu. Ancak bugün bu kurumlar, algoritmik hedeflemenin özellikle hassas hedefleri hâline gelmiştir. Günümüzün gözetim ortamında, İslam eğitimi almak ve kara listeye alınmış bir ülkede ikamet etmek, kamplarda gözaltına alınmayı neredeyse garanti etmektedir. 2017 yılında El-Ezher öğrencilerine yönelik operasyon bunun en bilinen örneğidir; ancak benzer operasyonlar en azından Suudi Arabistan'daki **Medine İslam Üniversitesi**'nde de gerçekleşmiştir.

Kimliğinin gizli tutulmasını isteyen bir görüşmeci, bize bu üniversitenin 10 öğrencisi ve mezununun Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeniden eğitim merkezleri sisteminde kaybolduğunu, bunun muhtemelen aldıkları eğitimin İslami niteliğinden kaynaklandığını söylemiştir.

Bu öğrencilerden birinin durumunu bağımsız olarak doğrulayabildik.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin baskısı, Arap devletlerindeki diğer İslami eğitim kurumlarına da uzanmış olabilir. 2021 yılında bu ülkelerdeki İslami üniversitelerde öğrenim gören Uygur öğrenciler, gözaltına alınma ve muhtemelen Çin Halk Cumhuriyeti'ne sınır dışı edilme tehlikesiyle gerçek anlamda karşı karşıyadır. Suudi Arabistan'daki Hac ve Umre ibadetleri de, hac görevlerini yerine getiren Uygurların yakalanmasına yönelik bir tuzağa dönüşmüştür. 2018 yılından bu yana dört Uygur, Mekke ve Medine'de dini görevlerini yerine getirirken yakalanmış ve zorla Çin'e geri gönderilmiştir.

Buna ek olarak, Huawei gibi Çinli teknoloji şirketleri Hac ile ilgili dijital hizmetlerde yer almaya başlamış ve böylece gözetim teknolojilerinin Suudi Arabistan'da da, Uygur Bölgesi'nde oynadığına benzer bir rol üstlenmesinin önü açılmıştır. 2021 yılında Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek, üçüncü ülkelerde yasal daimi oturma iznine sahip olsalar bile Uygurlar için tehlikeli olabilmektedir. Ağustos 2021 tarihli haberler, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Çin istihbarat ve güvenlik servisleri için bölgesel bir istihbarat merkezi olarak işlev görüyor olabileceğini göstermektedir. Norveç'te yaşayan Uygur aktivist **Abduveli Ayup**, 2019 yılında Türkiye'de yaşayan ve Çin hükümeti adına Uygur diasporasını gözetlemeye zorlandıklarını söyleyen üç Uygur ile görüşmüştür.

Bu kişiler, Birleşik Arap Emirlikleri'nde görev yapan Çinli istihbarat görevlilerinden tek kullanımlık telefonlar ve ödeme almak için Dubai'ye uçtuklarını ifade etmişlerdir.³⁵

“Australians Flagged in Shanghai Security Files Which Shed Light on China’s Surveillance State and Monitoring of Uyghurs” (“Çin’in Gözetim Devletine ve Uygurların İzlenmesine Işık Tutan Şanghay Güvenlik Dosyalarında Avustralyalılar da İşaretlendi”) *ABC (Avustralya)*, 1 Nisan 2021. <https://www.abc.net.au/news/2021-04-01/shanghai-files-shed-light-on-china-surveillance-state/100040896>.

³⁵ **“Detainee Says China Has Secret Prison in Dubai, Holds Uyghurs”** (“Bir Tutuklu, Çin’in Dubai’de Gizli Bir Hapishanesi Olduğunu ve Burada Uygurları Tuttuğunu Söyledi”) *Associated Press*, 16 Ağustos 2021. <https://apnews.com/article/china-dubai-uyghurs-60d049c387b99b1238ebd5f1d3bb3330>

Bu kişilerin iddiaları, Ağustos 2021’de Hollanda’da yaşayan bir Uygur olan ve **Asiye Abdulahed’in eski eşi Jasur Abibula** tarafından dile getirilen diğer iddialarla da örtüşmektedir. Asiye Abdulahed, Uygur Bölgesi’ndeki kitlesel tutuklama programına ilişkin **“China Cables”** belgelerini Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu’na sızdırmasıyla tanınmıştır.³⁶

Jasur, Dubai’ye çekildiğini ve burada Çin Devlet Güvenlik Bakanlığı’ndan (**MSS**) iki görevliyle görüştüğünü söylemiştir. İddiasına göre ajanlar kendisine bir USB bellek vermiş ve eski eşinin bilgisayarına takarak casus yazılım bulaştırmasını istemiştir. MSS görevlilerinin kendisine para, Hilton Oteli’nde bir oda ve çocukları için oyuncaklar teklif ettiği belirtilmiştir.³⁷

Jasur’a göre, görevliler eleman kazanma faaliyetlerinde yalnızca ödüllendirme yöntemlerini değil, tehdit yöntemlerini de kullanmaktaydı. Dubai dışındaki kum tepelerinin yanından geçerken yapılan bir araç yolculuğu sırasında görevlilerden biri ona şöyle demiştir:

“Seni burada öldürüp gömersek, cesedini kimse asla bulamaz.”³⁸

Şu anda Hollanda’da yaşayan Jasur, iddialarını desteklemek amacıyla uluslararası medya kuruluşlarına söz konusu görevlilerin fotoğraflarını, ayrıca otel ve uçak biletlerini göstermiştir. Aynı Associated Press haberinde, Çin Parti-Devleti’nin Dubai’de gizli gözaltı tesisleri işletiyor olabileceği de ileri sürülmüş; ancak bu iddialar doğrulanamamıştır.³⁹

Biz de bu iddiaları doğrulayabilmiş değiliz. Bu rapor hazırlanırken, benzer nitelikte başka bir iddiaya yalnızca 2021 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne (ICC) gizli olarak sunulan bir başvuruda rastlanmıştır. Söz konusu başvuruda, Çin tarafından Tacikistan’daki Duşanbe Havalimanı’nda gizli bir gözaltı tesisinin işletiliyor olabileceği öne sürülmüştür.

Küresel Terörle Mücadele Söylemleri

Amerika Birleşik Devletleri 2001 yılında **Küresel Terörle Mücadele Savaşı’nı (Global War on Terror - GWOT)** ilan ettiğinde, Çin de onlarca yıldır Uygurlara karşı yürüttüğü kampanyada yeni bir aşamaya geçti ve oluşan yoğun güvenlik ortamından yararlanarak mültecileri takip etmeye başladı; onları yanlış biçimde “terörist” olarak nitelendirdi. ABD’nin Irak işgaline Çin’in verdiği destek karşılığında, Amerikan hükümeti 2002 yılında **Doğu Türkistan İslami**

³⁶ Aynı kaynak.

³⁷ Aynı kaynak.

³⁸ Aynı kaynak.

³⁹ **“Detainee Says China Has Secret Prison in Dubai, Holds Uyghurs”** (**“Bir Tutuklu, Çin’in Dubai’de Gizli Bir Hapishanesi Olduğunu ve Burada Uygurları Tuttuğunu Söyledi”**) *Associated Press*, 16 Ağustos 2021. <https://apnews.com/article/china-dubai-uyghurs-60d049c387b99b1238ebd5f1d3bb3330>

Hareketi'ni (ETİM) bir terör örgütü olarak tanıdı. Bu, karşılıklı bir siyasi anlaşma (quid pro quo) niteliğindedir.⁴⁰

ETİM'in terör örgütü olarak tanımlanmasıyla birlikte Parti-Devleti, neredeyse herhangi bir Uygur grup ya da bireyi ETİM üyesi veya bağlantılı ve dolayısıyla terörist ilan edebilme imkânı elde etti. Bu nedenle ABD'nin söz konusu kararı, Uygur Bölgesi'ndeki baskı politikalarına güçlü bir destek sağlamış ve hatta bu baskılar için bir model oluşturmuş sayılabilir. Küresel Terörle Mücadele Savaşı sürerken, dünyanın çeşitli bölgelerindeki tanınmış Uygur kültür insanları giderek artan bir inceleme ve baskıyla karşı karşıya kaldılar. Bunlardan biri, Arap ülkelerinde klasik şiirleriyle tanınan Uygur şair **Ahmetcan Osman** idi. Ahmetcan Osman, Çin makamlarının şiirlerinin yurt dışındaki Uygur milliyetçilerini bir araya getirmesinden korktuğu için 2004 yılında Suriye'ye kendisini sınır dışı etmesi yönünde baskı yaptığını ileri sürmüştür.⁴¹

Ahmetcan, Suriye'de 15 yıl yaşamış, bir Suriyeliyle evlenmiş ve bu ülkede doğmuş iki çocuğa sahip olmasına rağmen sınır dışı edilince Birleşmiş Milletler'e mülteci statüsü başvurusunda bulunmak zorunda kalmıştır. Suriye makamlarının Ahmetcan'ı sınır dışı ettiği haberi ortaya çıktığında, Suriyeli şair ve Nobel Edebiyat Ödülü adayı **Adunis** de dâhil olmak üzere Arap şiir dünyasının 270 tanınmış ismi bir dilekçe imzalamış ve sınır dışı kararını protesto etmiştir.⁴²

Ahmetcan Osman, Ekim 2004'te Kanada vatandaşlığı almış ve o tarihten bu yana Kanada'da yaşamaktadır. Uygurlar, 2008 yılında Körfez bölgesinde de Küresel Terörle Mücadele söylemlerinin mağduru olmuşlardır. O yıl, **Abdelsalam Abdallah Salim** (el-Ayn'da ikamet eden) ve **Ekber Ömer** (Dubai'de ikamet eden) isimli iki Uygur, Pekin Yaz Olimpiyatları

⁴⁰ "Detainee Says China Has Secret Prison in Dubai, Holds Uyghurs"

("Bir Tutuklu, Çin'in Dubai'de Gizli Bir Hapishanesi Olduğunu ve Burada Uygurları Tuttuğunu Söyledi") *Associated Press*, 16 Ağustos 2021. <https://apnews.com/article/china-dubai-uyghurs-60d049c387b99b1238ebd5f1d3bb3330>.

"U.S. Removes Group Condemned by China From 'Terror' List" ("ABD, Çin'in Kınadığı Grubu 'Terör' Listesinden Çıkardı") *Al Jazeera*, 7 Kasım 2020. <https://www.aljazeera.com/news/2020/11/7/us-removes-group-condemned-by-china-from-terror-list>

⁴¹ "Ahmatjan Osman Speaks to Haleh Salah on His Experience as a Student in Syria"

("Ahmetcan Osman, Suriye'de Öğrenci Olarak Yaşadığı Tecrübeyi Haleh Salah'a Anlatıyor") *BBC Arabic*, 10 Temmuz 2017. <https://www.bbc.com/arabic/tv-and-radio-40557722>

Ayrıca bakınız: "Syria President al-Assad Visits China" ("Suriye Devlet Başkanı Esad Çin'i Ziyaret Etti") *China Daily*, 22 Haziran 2004.

⁴² Ahmetcan Osman, Suriye'de Öğrenci Olarak Yaşadığı Tecrübeyi Haleh Salah'a Anlatıyor Ahmetcan Osman'ın, Haleh Salah'a Suriye'de öğrenci olarak yaşadığı tecrübeler hakkında yaptığı konuşma. *BBC Arabic*, 10 Temmuz 2017. <https://www.bbc.com/arabic/tv-and-radio-40557722>

sırasında Dubai'deki Dragon Mart önünde bulunan ejderha heykelini havaya uçurma planıyla bağlantılı oldukları iddiasıyla Birleşik Arap Emirlikleri'nde hapsedilmiştir.⁴³

Bu kişiler, Abu Dabi'deki el-Vathba Hapishanesi'nde iki yıl boyunca tek kişilik hücrede tutulduktan sonra, Haziran 2010'da ilave on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu kararın, herhangi bir yargı süreci işletilmeden ve hukuki destek sağlanmadan verildiği, dolayısıyla Birleşik Arap Emirlikleri Ceza Muhakemesi Kanunu kapsamında sahip oldukları hakların ihlal edildiği bildirilmiştir.⁴⁴

İnsan hakları gözlemcileri, cezalarını Çin'de çekmeleri için Çin'e gönderilecekleri yönünde tahminlerde bulunmuştur. Dosyalarının ayrıntıları, kendilerine yöneltilen suçlamaların geçerliliği konusunda ciddi şüpheler doğurmaktadır. Dönemin bir raporuna göre, İngilizce haberlerde isimleri sırasıyla **Mayma Ytiming Shalmo** ve **Wimiyar Ging Kimili** şeklindeki Çinceleştirilmiş biçimlerle verilen bu iki kişi hakkında yerel makamları Çin Büyükelçiliği bilgilendirmiştir.⁴⁵

Ayrıca, iki kişinin ilk itiraflarının "korku yoluyla" alındığı belirtilmiştir. Uygurcadan Mandarin Çincesine, ardından Arapçaya çeviri yapan tercümanlar Çin tarafından sağlanmış; Çin ayrıca duruşmalara katılmaları için tercümanlar ve temsilciler göndermiştir. Bu dava, 2011 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu'na taşınmıştır. Çalışma Grubu, görüşünü ertesi yılın Şubat ayında **A/HRC/WGAD/2011/34** numarasıyla yayımlamıştır. Çalışma Grubu Birleşik Arap Emirlikleri hükümetinden açıklama istediğinde, BAE makamları yargılamanın geciktirildiği, işkence uygulandığı, Çin'e teslim edilme ve idam tehdidi altında itiraf alındığı, hukuki süreç ve hukuki destek sağlanmadığı yönündeki iddiaları reddetmemiştir. Birleşmiş Milletler şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Hükümetin, bu iddiaları çürütecek gerekli unsurları sunmamış olmasından üzüntü duyulmaktadır."

⁴³ Hassan Hassan, "Uighur Terrorists Jailed for DragonMart Bomb Plot" ("DragonMart Bombalama Planı Nedeniyle Uygur Teröristler Hapse Atıldı") *The National UAE*, 1 Temmuz 2010. <https://www.thenationalnews.com/uae/courts/uighur-terrorists-jailed-for-dragonmart-bomb-plot-1.583748?>

⁴⁴ **Birleşik Arap Emirlikleri: Çalışma Grubu, Uygur Vatandaşlarının Gözaltında Tutulmasının Keyfi Niteliğini Teyit Etti** (*United Arab Emirates: Task Force Confirms the Arbitrary Nature of the Detention of Uyghur Citizens*) *Alkarama*. **20 Kasım 2011** <https://www.alkarama.org/ar/articles/alamarat-alrbyt-almthdt-fryq-almi-ywkd-altab-altsfy-llahtjaz-mwatnyn-mn-alwyghwr>

"Birleşik Arap Emirlikleri: Çalışma Grubu, Uygur Vatandaşlarının Gözaltında Tutulmasının Keyfi Niteliğini Teyit Etti" *Alkarama*

⁴⁵ **"Two Chinese Uyghurs Jailed for Failed UAE Bomb Plot – Paper"** ("BAE'de Başarısız Kalan Bombalama Planı Nedeniyle İki Çinli Uygur Hapse Mahkûm Edildi") *Reuters*, 1 Temmuz 2010. <https://www.reuters.com/article/instant-article/idUSLDE66004X>

Mahkûmiyetlerinden sonra Çin'e gönderilmeleri konusundaki soruya ise Birleşik Arap Emirlikleri'nin resmî cevabı şu olmuştur:

"Hükümet, bunun iki ülke arasındaki anlaşma uyarınca gerçekleştirileceğini ve söz konusu anlaşmanın mahkûmların cezalarını kendi ülkelerinde çekmelerine imkân tanıyan bir hüküm içerdiğini değerlendirmektedir."

Sunulan delillere dayanarak Çalışma Grubu, iki kişinin Birleşik Arap Emirlikleri'nde tutulmasını keyfi gözaltı olarak değerlendirmiştir.⁴⁶

Bu kişilerin Çin'e teslim edilip edilmediğini bağımsız olarak doğrulayamadık. Ancak Birleşik Arap Emirlikleri hükümetinin resmî açıklaması ve Çin'in uyguladığı politikalar dikkate alındığında, bunun gerçekleşmiş olması muhtemel görünmektedir. 2010 yılındaki mahkûmiyetlerinden bu yana söz konusu iki kişi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İdris Hasan (aynı zamanda **Aişan Yideresi** olarak da bilinmektedir) isimli kişinin Temmuz 2021'de Fas'ta gözaltına alınması, Çin'in Uygurları takip etmek amacıyla Interpol gibi uluslararası kuruluşlar ile ikili suçluların iadesi anlaşmaları gibi birbiriyle örtüşen mekanizmaları nasıl kullandığını göstermektedir. Bir bilgisayar mühendisi olan İdris Hasan, Türkiye'de faaliyet gösteren ve Çin'in Uygur Bölgesi'ndeki baskılarını belgeleyen bir Uygur diaspora haber kuruluşunda çevirmen olarak çalışıyordu. Türk makamları tarafından birkaç kez gözaltına alınmasının ardından güvenliğinden endişe etmeye başlayınca Fas'a kaçmayı tercih etti. Ancak 19 Temmuz'da Kazablanka Havalimanı'nda gözaltına alındı ve Tiflet yakınlarındaki bir cezaevine gönderildi.⁴⁷

Çin Parti-Devleti temsilcileri, İdris Hasan'ın yakalanması için Interpol aracılığıyla bir **Kırmızı Bülten (Red Notice)** çıkardı ve onun "**ETİM üyesi**" olduğunu ileri sürdü.⁴⁸

Bu suçlamanın herhangi bir delile dayanmadığı tespit edilmiş ve Interpol, siyasi, dini veya etnik gerekçelerle takibi yasaklayan kendi tüzüğünü gerekçe göstererek Ağustos 2021'de Kırmızı Bülteni askıya almıştır.⁴⁹

⁴⁶ **"Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu'nun Altmış Birinci Oturumunda Kabul Edilen Görüşler, 29 Ağustos - 2 Eylül 2011 – No. 34/2011 (Birleşik Arap Emirlikleri)"** (*Opinions Adopted by the Working Group on Arbitrary Detention at its Sixty-First Session, 29 August - 2 September 2011 – No. 34/2011 (United Arab Emirates)*) **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi**, 28 Şubat 2012. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?

⁴⁷ Ehsan Azigh, **"Moroccan Court Rules in China's Favor to Extradite Uyghur Accused on 'Terrorism'"** (**"Fas Mahkemesi, 'Terörizm'le Suçlanan Uygurun Çin'e İadesi Konusunda Çin Lehine Karar Verdi"**) *Radio Free Asia*, 16 Aralık 2021. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/idris-hasan-12162021175312.html>

⁴⁸ Aynı kaynak.

⁴⁹ Aynı kaynak.

Buna rağmen Fas mahkemeleri, iki ülke arasındaki ekonomik ve mali yatırımları da kapsayan stratejik ortaklığın bir parçası olan **2016 tarihli Fas-Çin suçluların iadesi anlaşmasına** atıfta bulunarak İdris Hasan'ın yargılanmasına devam etmiştir.⁵⁰

İdris Hasan, gözaltına alınmasından bu yana eşi ve üç çocuğuyla görüşmemiştir. 16 Aralık 2021 tarihinde Fas Yargıtay Mahkemesi (**Court of Cassation**), onun Çin'e iade edilmesine karar vermiştir.⁵¹

İslami Eğitim Kurumları

İslami eğitim de Çin'in Arap devletlerindeki Uygurlara yönelik sınır aşan baskı politikalarının bir aracı hâline gelmiştir. Kültür Devrimi (1966–1976) sırasında İslam'ın sert biçimde bastırılmasının ardından Çin Halk Cumhuriyeti, 1980'lerde Çin'de İslam'ın yeniden canlanmasını desteklemeye başladı. Parti-Devleti, Ürümçi dâhil olmak üzere Çin genelinde on adet İslami eğitim koleji kurdu ve öğrencilere imamlık eğitimi almaları için öğrenim ücretleri ile burslar sağladı. Bu durum, öğretmen ve öğrenci seçim yetkisi sayesinde makamların İslami eğitim üzerinde yüksek düzeyde kontrol kurmasına imkân verdi.

1980'lerin sonlarında hükümet yerli İslami kolejlerde okuyan öğrencilere verdiği mali desteği azaltınca, diğer ülkeler tarafından sunulan burslar Uygur ve diğer Müslüman öğrencileri yurt dışında İslami eğitim almaya yöneltti.⁵²

Çin Halk Cumhuriyeti içindeki ve dışındaki Çinli Müslümanların İslami eğitimi, Küresel Terörle Mücadele Savaşı'ndan ciddi biçimde etkilendi. Dünya genelinde İslami eğitime yönelik algılar değişti; özellikle Arap ülkelerindeki İslami eğitim kurumlarına yönelik algı farklılaştı. Çin'de hükümet, özellikle Uygur Bölgesi'ndeki İslami eğitimi bir güvenlik sorunu olarak görmeye başladı. Yetkililer, "ayrılıkçılık" söylemini terörizm ve aşırılıkçılık kavramlarıyla birlikte yeniden çerçevlendirdi. 2000'li yılların başlarından itibaren Uygur Bölgesi'nde İslami eğitime erişim büyük ölçüde kısıtlanmaya başladı. Gençlerin cami namazlarına katılması ve yer altındaki medreselerde herhangi bir dinî eğitim alması yasaklandı.

İslami eğitim ve dinî uygulamaların sona erdirilmesine yönelik süreç, 2014 yılında "Halkın Terörle Mücadele Savaşı"nın ilan edilmesi ve aynı yıl başlatılan "Şiddet İçeren Terörizme Karşı Sert Darbe Kampanyası" sonrasında büyük bir ivme kazandı.⁵³

⁵⁰ Aynı kaynak

⁵¹ Aynı kaynak.

⁵² Jackie Armijo, "Islamic Education in China: Rebuilding Communities and Expanding Local and International Networks" ("Çin'de İslami Eğitim: Toplulukların Yeniden İnşası ve Yerel ile Uluslararası Ağların Genişletilmesi") *Harvard Asia Quarterly*, Cilt 10, Sayı 1 (Kış 2006), s. 15–24. Arşiv bağlantısı: <https://web.archive.org/web/20061206011820/http://www.asiaquarterly.com/content/view/166/43/>

⁵³ Dilmurat Mahmut, "Controlling Religious Knowledge and Education for Countering Religious Extremism: Case Study of the Uyghur Muslims in China" ("Dini Aşırılıkçılıkla Mücadele İçin Dinî Bilgi ve Eğitimin Kontrolü: Çin'deki Uygur Müslümanları Üzerine Bir Vaka İncelemesi") *Forum for International Research in Education*, Cilt 5, Sayı 1 (2019), s. 22–43.

İslam'ın bastırılmasına yönelik bu yöneliş, uluslararası İslami etkileşimin Kuşak ve Yol Girişimi'nde (BRI) oynadığı ve oynayabileceği rol göz önüne alındığında çelişkili görünmektedir.⁵⁴

Çin'in Arap ülkelerindeki yurt dışı dinî eğitime yaklaşımı son dört yıl içinde dramatik biçimde değişmiştir. Mısır'daki Uygur topluluğuna göre sorunlar Eylül 2016'da başlamıştır. Bu dönemde Mısır'da yaşayan Doğu Türkistan Müslüman Âlimleri Derneği Mütevelli Heyeti Üyesi Şeyh Mahmud Muhammed, Kahire'deki Çin Büyükelçiliği'nin, Mısır güvenlik birimlerinin El-Ezher'de eğitim görmeleri için 600 Uygur öğrenciye onay vermesi üzerine alarma geçtiğini ileri sürmektedir. Bu gelişmeyle birlikte El-Ezher'deki toplam Uygur öğrenci sayısı 2017 yılına gelindiğinde 3.000'e ulaşmıştır.

Muhammed'e göre bu olağanüstü yüksek öğrenci sayısı:

“Büyükelçiliğin Pekin ile koordinasyon kurarak hızlı şekilde harekete geçmesine ve öğrenci sayısını azaltmaya çalışmasına yol açtı; çünkü bu artışın gelecekte bir tehdit oluşturabileceğinden korkuyorlardı.”

Muhammed'in ikinci elden aktardığı bilgilere göre Çin hükümeti, El-Ezher'i Çinli öğrencileri hükümetin onayı olmaksızın kabul etmekle suçlamıştır.⁵⁵

Görüşme yaptığımız ve kimliğinin açıklanmasını istemeyen bir Uygur öğrenci de El-Ezher Üniversitesi'nde İslami ilimler ve Arap dili alanında eğitim gören yaklaşık 3.000 Uygur öğrencinin bulunduğunu ileri sürmüştür.⁵⁶

Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu'ndan Sara Gabr, operasyon sırasında belgelediği vakalara dayanarak bunun Mısır'daki geniş Uygur topluluğu tarafından dile getirilen olası sebeplerden biri olduğunu doğrulamaktadır.⁵⁷

Mayıs 2017'de yurt dışında eğitim gören öğrenciler, ay sonuna kadar Uygur Bölgesi'ne dönmeleri, aksi takdirde sonuçlarına katlanacakları yönünde Çin makamlarından telefonlar almaya başladı. Tutuklamalarla ilgili haberler yayılmaya başlayınca birçok öğrenci eğitim

⁵⁴ Fuquan Li, “The Role of Islam in the Development of the ‘Belt and Road’ Initiative” (“Kuşak ve Yol’ Girişiminin Gelişiminde İslam’ın Rolü”) *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Cilt 12, Sayı 1 (2018).

⁵⁵ Khaled al-Masry, “Uighur Muslims in Egypt: A Welcoming Journey Ending with Deportation” (“Mısır’daki Uygur Müslümanlar: Sınır Dışı Edilmeyle Sonuçlanan Misafirperver Bir Yolculuk”) *Daraj*, 23 Ocak 2020. <https://daraj.com/en/49283/>

⁵⁶ Anonim Uygur Öğrenci. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi sesli görüşme. Washington, DC, 6 Mayıs 2021.

⁵⁷ Sara Gabr, Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

dönemleri sona erene kadar Mısır'da kalmaya karar verdi; bazıları ise Türkiye'ye kaçmaya çalıştı ancak sınır muhafızları tarafından durduruldu.⁵⁸

Sara Gabr'a göre Haziran ayında Mısır'daki Uygurlar, öğrenciler geri dönmezse aile üyelerinin tutuklanacağı yönünde telefonlar almaya başladı.⁵⁹

Buna karşılık, Mısır'daki Çin Konsolosluğu'na bağlı Çinli Öğrenciler ve Akademisyenler Birliği Başkanı Bai Kecheng, Uygurlara geri dönmeleri yönünde emir verildiğine dair herhangi bir bilgisinin olmadığını söylemiştir.⁶⁰

Görüşme yaptığımız anonim öğrenci, Uygur öğrencilerin Temmuz ayından bir veya iki ay önce sorunların yaklaşmakta olduğunu duyduklarını aktarmıştır. O yılın Nisan ayında Çin Halk Cumhuriyeti, Uygur Bölgesi'nde sakalları, geleneksel İslami bebek isimlerini ve başörtülerini yasaklamıştı. Bu durum, hem ülke içinde hem de yurt dışında yaşanacakların karanlık bir habercisi olmuştur. Mısır'daki Uygur öğrenciler günlük yaşamlarına devam ederken WhatsApp üzerinden ya da fısıltıyla konuşarak Çin'in kendileri için gelip gelmeyeceğine dair söylentilerin doğru olup olmadığını tartışıyorlardı. Bazıları Türkiye'ye veya başka ülkelere kaçmayı tercih etti, ancak çoğu kaldı. Bazıları on yıldan fazla süredir Mısır'da yasal olarak ikamet etmekteydi. El-Ezher'de Çin'in baskılarından uzakta ve güvende olduklarına inanıyorlardı. Görüşmeci, polisin kendileri için gelmesine büyük şaşkınlık duyduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Sara Gabr'ın görüştüğü Uygurlar da El-Ezher'in kendilerini koruyacağına inanmıştı. Ayrıca Gabr, Uygurların Nisan ayından itibaren tutuklanmaya başladığını aktarmıştır. Erkekler tutuklanıp ortadan kaybolurken kadınlar ve çocukların Türkiye'ye kaçmasına izin verilmiştir. Gabr'ın 2017 yazındaki doğrulanmamış sayımına göre, Kahire'deki büyük operasyon öncesindeki birkaç ay içerisinde 400 ila 500 arasında gözaltı gerçekleşmiştir. Bu süreçte El-Ezher'in bir uydu kampüsüne ev sahipliği yapan Mansura'da yaklaşık 194 tutuklama meydana gelmiştir.⁶²

Bu sayıyı bağımsız olarak doğrulayamadık. Temmuz 2017'ye geldiğinde Mısır güvenlik güçleri, çoğu Kahire'deki El-Ezher öğrencileri olan onlarca Uyguru tutuklamaktaydı.

⁵⁸ **“Uyghurs Studying Abroad Ordered Back to Xinjiang Under Threat to Families”** (“Yurt Dışında Eğitim Gören Uygurlara, Ailelerine Yönelik Tehditler Eşliğinde Sincan'a Dönmeleri Emredildi”) *Radio Free Asia*, 9 Mayıs 2017. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/ordered-05092017155554.html>

⁵⁹ **Sara Gabr, Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁶⁰ Aynı kaynak.

⁶¹ **Anonim Uygur Öğrenci.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi sesli görüşme. Washington, DC, 6 Mayıs 2021.

⁶² **Sara Gabr, Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

Arapça basında yer alan ilk tahminlere göre aynı ay içinde Kahire'nin Nasr City bölgesinde 70 Uygur, İskenderiye'deki Burc el-Arab Havalimanı'nda ise 20 Uygur tutuklanmıştır. Daha sonraki haberlerde toplam tutuklama sayısının 200 olduğu belirtilmiştir.⁶³

Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu da aynı doğrulanmamış rakamı paylaşmıştır.⁶⁴

Güvenlik operasyonu fiilen 3 Temmuz 2017'de polisin Kahire'deki popüler Uygur restoranı Aslam'a baskın düzenlemesiyle başlamıştır. O dönemdeki haberlere göre gözaltına alınanlar başlangıçta Nasr City I ve II, El-Halife, El-Selam II, El-Nuzha ve Heliopolis polis merkezlerinde tutulmuştur.⁶⁵

Bu gözaltı dalgasında on dört ve on beş yaşlarındaki çocuklar ile kadınlar da tutuklanmıştır. Haziran 2021'de yapılan bir röportajda Gabr, Nasr City polis merkezinde 70, El-Halife'de ise 80 Uygurun tutulduğunu söylemiştir. İrtibat hâlinde olduğu Uygur tutuklular, Çinli görevlilerin Mandarin dilinde toplu sorgulamalar yaptığını ve tutukluları birbirlerinin önünde dövdüğünü bildirmiştir. Bu sorgulamalardaki kişilerin çoğu, terör örgütleriyle bağlantılı olduklarını kabul eden belgeleri imzalamaya zorlanmıştır. Polis merkezlerinin yanı sıra bazı Uygurlar, yabancıların işlemlerinin yürütüldüğü büyük idari kompleks olan Mogamma'ya götürülmüştür. Buradaki yetkililer, yasal statüsü bulunmayan Uygurları Çin'e sınır dışı etmiş, diğerlerinin ise yasal statülerini iptal ederek üçüncü ülkelere göndermiştir. Polis merkezlerinden bazı Uygurlar Çinli görevliler tarafından seçilmiş, terör örgütleriyle ilişkileri olduğunu kabul eden belgeleri imzalamaya zorlanmış, kelepçelenmiş ve gözleri bağlanarak Çin Büyükelçiliği'ne götürülmüştür. Burada sorgulanmış ve ardından ortadan kaybolmuşlardır.

Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu, bunlardan en az üçünün Çin'e gönderildiğine ve daha sonra idam edildiğine inanmaktadır; ancak bu ayrıntıları doğrulayabilmiş değildir.⁶⁶

Bu iddiayı şu ana kadar bağımsız olarak doğrulayabilmiş değiliz. Kimliğinin gizli kalmasını isteyen görüşmecimiz, en büyük gözaltı dalgasının 4 Temmuz günü saat 21.00 civarında gerçekleştiğini belirtmiştir.

⁶³ "Uyghurs Arrested in Egypt Face Unknown Fate"

("Mısır'da Tutuklanan Uygurlar Belirsiz Bir Akıbetle Karşı Karşıya") *Al Jazeera*, 27 Temmuz 2017.
<https://www.aljazeera.com/features/2017/7/27/uyghurs-arrested-in-egypt-face-unknown-fate>

⁶⁴ Sara Gabr, *Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu*. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁶⁵ "Uyghurs Arrested in Egypt Face Unknown Fate"

("Mısır'da Tutuklanan Uygurlar Belirsiz Bir Akıbetle Karşı Karşıya") *Al Jazeera*, 27 Temmuz 2017.
<https://www.aljazeera.com/features/2017/7/27/uyghurs-arrested-in-egypt-face-unknown-fate>

⁶⁶ Sara Gabr, *Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu*. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

Polis, Uygur öğrenciler için evlerine, restoranlara ve sokaklara gelmiştir. Kahire'deki Uygur topluluğunun ana camısı olan **Musa Mescidi'ne** baskın düzenlemişlerdir.⁶⁷

Gabr, bir camide iki Uygur erkeğin tutuklandığına dair haberler aldığını ancak o sırada ayrıntıları doğrulayamadığını belirtmiştir.⁶⁸

Bazı öğrenciler, Yedinci Bölge'nin (Nasr City) bir Uygur mahallesi olarak bilinmesi nedeniyle şehrin diğer bölgelerinde saklanabilmiştir.

Arkadaşlar ve sınıf arkadaşları, güvende olup olmadıklarını öğrenebilmek için telefon görüşmeleri yapmış ve WhatsApp üzerinden mesajlaşmıştır.⁶⁹

Büyükbabası çoğunluğu Uygurların yaşadığı bir sokakta bina sahibi olan Gabr, polis araçları etrafta dolaşırken gece vakti Uygur kadın ve çocukların koşarak kaçtıklarını gördüğünü hatırlamaktadır.⁷⁰

Haberlere göre güvenlik güçleri, Uygurların nerede yaşadığına dair bilgileri ev sahiplerinden ve emlak komisyoncularından elde etmiştir. Mısır'dan kaçan eski bir öğrenci olan Abd al-Akhir'e göre polis, evlere girdikten ve öğrencileri gözaltına aldıktan sonra cep telefonları, dizüstü bilgisayarlar ve kitaplar da dâhil olmak üzere kişisel eşyalarına el koymuş ve "aşırılıkçı" ideolojiye işaret edebilecek unsurlar aramıştır. Al-Akhir, 2020 yılında verdiği bir röportajda şöyle demiştir:

*"Operasyon başladığında ailemle birlikte dışarıdaydım ve arkadaşarımdan biri beni arayarak uyardı. Eşim ve üç çocuğumla birlikte birkaç gece boyunca Kahire'den kaçarak dolaşım. Sonunda öğretmenlerimden birinin yanında, kırsal bir bölgede kaldım. Havalimanında belirli bir 'arananlar' listesi olduğunu biliyorduk. Korkuyordum. Allah'a şükür o listede değildim ve güvenli bir şekilde kaçabildim."*⁷¹

Gabr ayrıca yetkililerin belirli bir isim listesini hedef aldığına inanmaktadır. Onun değerlendirmesine göre güvenlik görevlileri belirli bir kişiyi tutuklamak için belirli bir adrese

⁶⁷ **Anonim Uygur Öğrenci.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi sesli görüşme. Washington, DC, 6 Mayıs 2021.

⁶⁸ **Sara Gabr, Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁶⁹ **Anonim Uygur Öğrenci.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi sesli görüşme. Washington, DC, 6 Mayıs 2021.

⁷⁰ **Sara Gabr, Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu.** Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁷¹ **Khaled al-Masry, "Uighur Muslims in Egypt: A Welcoming Journey Ending with Deportation" ("Mısır'daki Uygur Müslümanlar: Sınır Dışı Edilmeyle Sonuçlanan Misafirperver Bir Yolculuk")** *Daraj*, 23 Ocak 2020. <https://daraj.com/en/49283/>

gidiyordu. Eğer aradıkları kişi orada değilse, o sırada evde bulunan kişiyi gözaltına alıyorlardı. Bazı durumlarda polis Uygurların evlerine gelerek şu tür talimatlar veriyordu:

“Paranızı ve evraklarınızı toplamak için üç ya da dört gününüz var, sonra buradan ayrılın.”

Gabr, bize Kahire Uluslararası Havalimanı’nda 30 Uygurun tutuklandığını söylemiştir. İskenderiye’deki Burj Al-Arab Uluslararası Havalimanı’nda üç ila beş kişi, Şarm eş-Şeyh yakınındaki Hurgada Uluslararası Havalimanı’nda ise ülkeden kaçmaya çalışırken üç kişi tutuklanmıştır. Gabr, Kahire dışındaki tutuklamaların, İskenderiye’de Uygur öğrencileri barındırmış olabilecek El-Ezher Üniversitesi uydu kampüslerinin bulunmasıyla ilgili olabileceğini ileri sürmüştür. Mısır’daki siyasi mülteciler, başkent dışındaki havalimanlarında güvenlik varlığının daha az olabileceği düşüncesiyle genellikle Kahire dışındaki havalimanlarını kullanmaktadır. Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu ile diğer kuruluşlar, kaçmaya çalışan Uygurlara yardımcı olmak amacıyla havalimanlarına avukat göndermeye çalışmış, ancak çoğu durumda geri çevrilmişlerdir.

Havalimanında durdurulan Uygurların büyük çoğunluğunun Türkiye veya Malezya’ya kaçmasına izin verilmiş olsa da, Gabr’ın sayımına göre üç ya da dört kişi Çin’e gönderilmiştir. Mısır Komisyonu, Uluslararası Af Örgütü ile birlikte çalışarak, Temmuz 2017’deki operasyon sırasında on iki kişinin Çin’e iade edildiğini doğrulamıştır.

Gabr, gerçek sayının bundan çok daha yüksek olduğundan şüphelenmektedir.⁷²

Uluslararası Af Örgütü’nün daha sonra yayımladığı bir bültende ise toplam sınır dışı edilen kişi sayısı 22 olarak verilmiştir.⁷³

Komisyonun bilgi kaynağı olan ve polis gözetimindeyken zaman zaman telefona erişebilen bir Uygur tutuklu, aynı yılın Ekim ayında ortadan kaybolmuştur. O tarihten bu yana bilgiye erişimimiz sınırlı olmuştur. Uygurlar Mısır’dan kaçtıkça veya saklanmaya başladıkça, tutukluların akıbetini takip etmek son derece güç hâle gelmiştir.

Bu operasyon, bir zamanlar canlı ve hareketli olan Kahire’deki ve diğer yerlerdeki Uygur topluluklarını ciddi biçimde küçültmüştür.⁷⁴

Çin’in Uygurlara Yönelik Sınır Aşan Baskılar Veri Seti’ndeki verilere dayanarak, 2001 yılından bu yana Mısır kaynaklı 274 Uygur gözaltı ve sınır dışı vakasının meydana geldiğini tahmin etmekteyiz.

⁷² Sara Gabr, **Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu**. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁷³ **Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), “Mısır: Ek Bilgilendirme – Daha Fazla Uygur Öğrenci Zorla Geri Gönderilme Riski Altında” (Egypt: Further Information: More Uighur Students at Risk of Forcible Return) 1** Ağustos 2017. <https://www.amnesty.org/download/Documents/MDE1268482017ENGLISH.pdf>

⁷⁴ Sara Gabr, **Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu**. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

Başka bir görüşmede, Çin polislerinin Mısır'daki operasyonlardan kaçtıktan sonra Birleşik Arap Emirlikleri'ne girmeye çalışan Uygur öğrencileri toplamak amacıyla Dubai'de yürütülen operasyonları koordine ettiğini öğrendik.⁷⁵

Meryem (takma ad), 2012 yılından beri Birleşik Arap Emirlikleri'nde çalışmaktaydı. 2017 yılında, El-Ezher'e yönelik operasyonlardan kaçan Uygurları Dubai'de yakalamaya çalışan Çin güvenlik görevlilerine bizzat tanık olmuştur.

Meryem'e göre Çinli görevliler, yemek yediği bir Uygur restoranına girerek müşterilere Mısır'dan kaçmış Uygur "firarilerin" fotoğraflarını göstermiş ve onların mevcut yerleri hakkında bilgi toplamaya çalışmıştır.⁷⁶

Meryem bize şöyle demiştir:

"Hepimiz büyük bir şok yaşadık!"

Meryem'in anlattıkları, Çin güvenlik servislerinin yurt dışında yaşayan Uygurları bulmak ve baskı altına almak amacıyla Arap ülkeleri arasında ve diğer bölgelerde faaliyetlerini nasıl koordine ettiğini göstermektedir. Bir ülkeden ikinci bir ülkeye, hatta üçüncü bir ülkeye kaçan Uygurlar bile sürekli gözetim ve takibe maruz kalma riski altındadır. Bunun sonucu olarak, çoğu zaman kendileri ve aileleri için büyük riskler alarak ulusal sınırları aşan Uygurlar, Çin hükümetinin erişim alanından kurtulamamaktadır. Meryem'in polisle karşılaşmaları Dubai'deki restorandaki olayla sınırlı kalmamıştır.

Bize şunları anlatmıştır:

"Çinli görevliler, diğer Uygurlarla birlikte yaşadığım eve de geldiler. Ev sahibinin onlara oda kiralamaya ilişkin bir ilan verdiğini ve binayı incelemek istediklerini söylediler. Ancak ev sahibi bizim arkadaşımızdı ve onu arayarak gerçekten böyle bir izin verip vermediğini sorduk. Böyle bir izin vermediğini söyledi ve onları içeri almamamızı tembihledi."

Meryem'e göre o dönemde yaşadığı bölgede bulunan diğer Uygurlar da sivil kıyafetli görevlilerle benzer karşılaşmalar yaşamıştır.⁷⁷

Bir güvenlik kaynağı, birkaç gün sonra 9 Temmuz 2017'de Mısır'ın *el-Masry el-Youm* gazetesine yaptığı açıklamada operasyonu şöyle izah etmiştir:

"Bu, ülkedeki güvenlik makamlarının yabancıların ikamet ettikleri yerleri denetlemek amacıyla yürüttüğü normal güvenlik prosedürleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İlk

⁷⁵ Bradley Jardine tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 25 Haziran 2021.

⁷⁶ Aynı kaynak.

⁷⁷ Aynı kaynak.

soruşturmalar ve ele geçirilen belgelerin incelenmesi, bazı kişilerin ülkedeki ikamet şartlarını ihlal ettiğini göstermiştir.”⁷⁸

Ancak bu açıklama dikkatli bir incelemeye dayanıklı görünmemektedir; çünkü Mısır makamları yabancı öğrencilerin diğer gruplarına karşı hiçbir zaman bu ölçüde sert bir operasyon yürütmemiştir. Aynı kaynak, herhangi bir Uygurun Çin’e sınır dışı edildiği yönündeki haberleri de reddetmiştir. Verilerimiz, Uygur öğrencilerin zorla ülkeden ayrılmaya mecbur bırakıldığı veya Mısır’dan sınır dışı edilerek başka ülkelere gönderildiği ve varışlarında tutuklandıkları en az 46 tam doğrulanmış vakayı kaydetmektedir. Buna ek olarak, gözaltına alındıktan sonraki durumları belirsiz kalan 30 öğrenci daha bulunmaktadır. Ülkeden ayrılmayı “tercih eden” öğrencilerden bazıları, örneğin Sami Bari, son derece ağır cezalara çarptırılmıştır.

Evine dönmesi yönünde bir telefon aldıktan sonra Mısır’dan ayrılan öğrenci Sami Bari, daha sonra müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiştir.⁷⁹

Başlangıçta El-Ezher, kitlesel tutuklamalarla ilgili haberleri reddetmiştir. El-Ezher Medya Merkezi şu açıklamayı yayımlamıştır:

“El-Ezher Medya Merkezi, sosyal medya sitelerinde dolaşıma giren Türkistanlı öğrencilerin tutuklandığı yönündeki haberleri yakından takip etmiş ve El-Ezher Üniversitesi kampüsü içerisinde veya El-Ezher enstitülerinin herhangi birinde herhangi bir öğrencinin tutuklandığını reddetmiştir.”

Bununla birlikte, El-Ezher danışmanlarından Muhammed Muhani olağan dışı bir durum yaşandığını doğrulamış ve Mısır televizyonunda şu ifadeyi kullanmıştır:

⁷⁸ Asam Abu Sadira, “Bir Güvenlik Kaynağı, ‘Uygur Öğrencilerin’ Sınır Dışı Edildiği İddialarını Reddetti: Yabancıların Evraklarının İncelenmesine Yönelik Normal Prosedürler” (*A Security Source Denies the Deportation of “Uyghur Students”: Normal Procedures for Examining the Papers of Foreigners*) *Al-Masry Al-Youm*, 9 Temmuz 2017. <https://www.almasryalyoum.com/news/details/1160174>

Arapça başlık:

مصدر أممي ينفي ترحيل «طلاب الإيغور»: إجراءات طبيعية لفحص أوراق الأجانب

Türkçesi: Bir güvenlik kaynağı, “Uygur öğrencilerin” sınır dışı edildiği iddialarını reddetti: Yabancıların evraklarının incelenmesine yönelik olağan prosedürler.

⁷⁹ “Uyghur Group Defends Detainee Database After Xinjiang Officials Allege ‘Fake Archive’” (“Sincan Yetkililerinin ‘Sahte Arşiv’ İddiasının Ardından Uygur Grubu Tutuklu Veri Tabanını Savundu”) *Radio Free Asia*, 11 Şubat 2021. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/database-02112021174942.html>

“Üçü El-Ezher öğrencisi olmak üzere kırk üç kişi tutuklandı.”⁸⁰

Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu gibi kuruluşlar ve Uygur topluluğunun üyeleri El-Ezher yönetimiyle iletişime geçmeye çalışmış ancak herhangi bir cevap alamamıştır.⁸¹

Mısır basını operasyonlara yalnızca sınırlı ölçüde yer vermiştir. *el-Masry el-Youm* gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısında, Çin’in kendi güvenliğini korumasının doğal hakkı olduğu ve bunun Mısır’ın sorunu olmadığı ileri sürülmüştür.

Yazıda ayrıca Uygur öğrencilerin aylar önce hükümetlerinin geri dönme talimatlarına uymaları gerektiği, böylece bu muameleye maruz kalmayacakları ifade edilmiştir.⁸²

El-Ezher’de yaşanan olaylarda Çin’in rolüne ilişkin şüpheler, Haziran ayında Mısır İçişleri Bakanlığı ile Çin Halk Cumhuriyeti Kamu Güvenliği Bakanlığı arasında imzalanan güvenlik anlaşması ve sorgulamalar sırasında Çinli güvenlik görevlilerinin hazır bulunduğu dair haberlerle daha da güçlenmiştir.⁸³

Mısır İçişleri Bakanı Magdi Abdülgaffar, Haziran 2017’de Kahire’ye yaptığı ziyaret sırasında Çin Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı Chen Zhimin ile görüşmüştür.

Mısır hükümetinin açıklamasına göre taraflar görüşmeleri sırasında terörizmin ve aşırılıkçı ideolojilerin yayılması da dâhil olmak üzere çeşitli uzmanlık gerektiren güvenlik alanlarını ele almıştır.⁸⁴

Gabr da olayların zaman çizelgesine ilişkin değerlendirmesinde tutuklamaları bu ziyaretle ilişkilendirmiştir.⁸⁵

⁸⁰ Khaled al-Masry, “Uighur Muslims in Egypt: A Welcoming Journey Ending with Deportation” (“Mısır’daki Uygur Müslümanlar: Sınır Dışı Edilmeyle Sonuçlanan Misafirperver Bir Yolculuk”) *Daraj*, 23 Ocak 2020. <https://daraj.com/en/49283/>

⁸¹ Sara Gabr, *Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu*. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

⁸² Islam al-Ghazouli, “Çin Krizi” (*Chinese Crisis*) *Al-Masry Al-Youm*, 22 Temmuz 2017. <https://www.almasryalyoum.com/news/details/1166250>

⁸³ “They Are Not Welcome Here: Report on the Uyghur Crisis in Egypt” (“Burada Hoş Karşılanmıyorlar: Mısır’daki Uygur Krizi Hakkında Rapor”) *Freedom of Thought and Expression Law Firm (Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hukuk Bürosu)* 1 Ekim 2017. https://afteegypt.org/en/academic_freedoms/2017/10/01/13468-afteegypt.html

⁸⁴ “Egypt, China Sign Technical Cooperation Document in Specialized Security Fields” (“Mısır ile Çin, Uzmanlık Gerektiren Güvenlik Alanlarında Teknik İşbirliği Belgesi İmzaladı”) *Devlet Enformasyon Servisi (State Information Service)*, 20 Haziran 2017. <https://www.sis.gov.eg/Story/114496>

⁸⁵ Sara Gabr, *Mısır Haklar ve Özgürlükler Komisyonu*. Lucille Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 10 Haziran 2021.

Pekin'in uzun süredir Uygurları bir "terör tehdidi" olarak görmesi ve operasyonların bu ziyaretten yalnızca bir ay sonra gerçekleşmiş olması dikkate alındığında, yetkililerin Chen'in Kahire ziyareti sırasında El-Ezher Üniversitesi'ndeki Uygur öğrencilerin durumunu görüşüklerini muhtemel bulmaktayız.

Kontrol Aracı Olarak Hac

Çin, Müslüman nüfusunu daha geniş İslam dünyasından yalıtma amacıyla Hac ibadetini kontrol altına almaya çalışmaktadır. İslam'ın kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine'ye yapılan Hac yolculuğu, Müslüman inancının beş temel şartından biridir. Müslümanların imkânları elveriyorsa hayatlarında en az bir kez Hac yapmaları beklenir. Çin'den gelen Müslümanlar yüzyıllardır Arap Yarımadası'na hac yolculuğu yapmaktadır.

Bunların en meşhurlarından biri, on beşinci yüzyılda Arap Yarımadası'na dört sefer gerçekleştiren Çinli Müslüman denizci Zheng He'nin anlatıdır.⁸⁶

Çin Parti-Devleti, dinî hac görevini yerine getirmesine izin verilen Müslüman vatandaşlarının sayısını sıkı şekilde kontrol etmektedir. Uygur aktivistlere göre Suudi Arabistan Krallığı tarafından belirlenen kota sistemindeki Mekke izinlerinin büyük kısmı, Çin'den gelen hac heyetine eşlik eden devlet görevlileri ve güvenlik personeline verilmektedir. Çeşitli uluslararası insan hakları bildirgeleri ve sözleşmeleri, taraf devletlerin vatandaşlarına seyahat özgürlüğü tanımasını öngörmesine rağmen (örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 12. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. maddesi⁸⁷), Çin hukuku Müslüman vatandaşlarının Hac ibadetine katılımını devlet destekli Mekke ziyaretleriyle sınırlandırmaktadır. 2001 tarihli Uygur Özerk Bölgesi Dinî İşlerin Yönetimi Yönetmeliği, Müslümanların hareket özgürlüğünü daha açık biçimde kısıtlayarak şu hükmü getirmiştir:

*"Hac faaliyetleri halk hükümetlerinin din işleri daireleri ve dinî kuruluşlar tarafından organize edilir. Başka hiçbir kuruluş veya kişi bu tür faaliyetleri organize edemez."*⁸⁸

⁸⁶ Hyunhee Park, "Mapping the Chinese and Islamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-Modern Asia" ("Çin ve İslam Dünyalarının Haritalandırılması: Modern Öncesi Asya'da Kültürlerarası Etkileşim") Cambridge University Press, Eylül 2012. <https://www.cambridge.org/core/books/mapping-the-chinese-and-islamic-worlds/9554FAD722664734198974578D239BAD>

⁸⁷ Çin Halk Cumhuriyeti, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etmiştir. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni (ICCPR) imzalamış olmakla birlikte henüz onaylamamıştır. Ancak imzacı bir devlet olarak Çin, iyi niyetle hareket etmek ve ICCPR'nin amaç ve hedeflerini boşa çıkaracak davranışlarda bulunmamakla yükümlüdür.

⁸⁸ "Xinjiang Police Reportedly Bar Uyghur Hajj Pilgrimage by Confiscating Passports" ("Sincan Polisi, Pasaportlara El Koyarak Uygurların Hac Yolculuğunu Engelliyor İddiası") ABD Kongresi-İcra Komisyonu (Congressional-Executive Commission on China), 26 Ekim 2005. <https://www.cecc.gov/publications/commission-analysis/xinjiang-police-reportedly-bar-uyghur-hajj-pilgrimage-by>

Din İşleri Bürosu, Devlet Konseyi tarafından Çin'in Hac organizasyonunu denetlemekle görevlendirilmiştir. Din İşleri Bürosu'nun yedi biriminin tamamı bu sürecin Suudi hükümetiyle koordinasyonundan sorumludur ve Çin İslam Birliği organizasyonun yürütülmesiyle görevlendirilmiştir.

Diğer tüm kurumların herhangi bir isim veya biçim altında Hac, Umre ya da gizlenmiş Hac faaliyetleri düzenlemesi yasaktır.⁸⁹

Bu kısıtlamalar, Devlet Konseyi tarafından 2004 yılında yayımlanan Dinî İşler Yönetmeliği'nde yer almaktadır.⁹⁰

Belge, Din İşleri Bürosu'nun yetkisiz hac organizasyonlarını durdurmakla yükümlü olduğunu belirtmektedir. 2005 tarihli **“Seyahat Acentelerinin Yurt Dışına Bireysel Hac Organizasyonu Düzenlemesinin Yasaklanmasına Dair Hüküm”**, Hac ibadetini şu şekilde tanımlamıştır:

“Ulusal birlik, toplumsal istikrar, ulusal güvenlik ve ülkemizin uluslararası imajıyla bağlantılı, siyasi ve politika odaklı bir dinî faaliyet.”⁹¹

Pekin, Hac üzerindeki kısıtlamaları daha da ileri taşıyarak Suudi Arabistan ile olan ilişkilerini üçüncü ülkeler tarafından verilen seyahat belgelerini düzenlemek amacıyla kullanmıştır. 2006 yılında Hac yapmak amacıyla Pakistan'a giden Uygur Müslümanlar — bir tahmine göre yalnızca Rawalpindi'de 6.000 kadar kişi — İslamabad'daki Çin Büyükelçiliği tarafından vize verilmemesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Büyükelçiliğin bu konuda Suudi makamlarıyla koordinasyon hâlinde olduğu iddia edilmiştir.⁹²

Uygurlara Çin'e dönmeleri, aksi takdirde devlet görevlerini kaybetmeleri, emekli maaşlarının kesilmesi ve aile üyelerinin cezalandırılması gibi sonuçlarla karşılaşacakları bildirilmiştir. İddiaya göre üst düzey bir Suudi yetkili Suudi Büyükelçiliği'nden çıkarak protestoculara şu açıklamayı yapmıştır: Suudi Arabistan'ın Müslümanlara vize vermeyi reddetme yönünde bir politikası bulunmamaktadır; ancak Suudi hükümeti Çin'in Uygurlara vize verilmemesi yönündeki talebine uymaktadır. Bu politika değişikliği, Uygur Müslümanların Mekke ve Medine'ye ulaşmak için kullandıkları geleneksel kara yolunu kesintiye uğratmıştır.

⁸⁹ Aynı kaynak.

⁹⁰ **“Regulations on Religious Affairs (Chinese and English Text)”** (**“Dinî İşler Yönetmeliği (Çince ve İngilizce Metin)”**) ABD Kongresi-İcra Komisyonu (Congressional-Executive Commission on China), 9 Şubat 2011. <https://www.cecc.gov/resources/legal-provisions/regulations-on-religious-affairs>

⁹¹ Aynı kaynak.

⁹² **“East Turkestan: Pilgrims Denied Saudi Visas in Pakistan”** (**“Doğu Türkistan: Pakistan'daki Hacılara Suudi Vizesi Verilmedi”**) UNPO (Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü), 21 Eylül 2006. <https://unpo.org/article/5486>

Artık Uygurlar yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde başvuru yapabildiği için Çin, Hacca kimin gidebileceğini daha etkin biçimde kontrol edebilmiş ve onları daha yakından izleyebilmiştir. Çin'in 2014 yılında ilan ettiği **"Halkın Terörle Mücadele Savaşı"**, yoğun gözetim yöntemlerini beraberinde getirerek Hac üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Uygur Özerk Bölgesi polisi, dinî hac yolculuğunu Hacca katılan Uygurları takip etmek ve gözetlemek için bir gerekçe olarak kullanmıştır. Ağustos 2018'de tam 11.500 Çinli Müslümanın Hac yapması bekleniyordu.

Ülkeden ayrılmadan önce bazı hacılara boyunlarına asılan iplerde taşınan ve devlet tarafından verilen "akıllı kartlar" dağıtılmıştır.⁹³

Bu cihazlar GPS takip sistemleri ve kişiye özel veriler içermekteydi. Devlet destekli Çin İslam Birliği bu takip cihazlarını savunarak bunların hacıların güvenliğini sağlamak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir.

Hac sırasında yaşanan izdihamlar zaman zaman ölümcül sonuçlar doğurmuş ve uluslararası krizlere neden olmuştur.⁹⁴

Ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre Çin, Uygur hacıları bireysel güvenliklerinden endişe ettiği için değil, dinî hac yolculuklarının "yıkıcı siyasi faaliyetler için potansiyel bir örtü" oluşturabileceğinden korktuğu için izlemektedir.⁹⁵

Çin'in Uygur kimliğinin tüm ifadelerini ortadan kaldırmaya yönelik sistematik kampanyası bağlamında, Hac üzerindeki kısıtlamalar Uygur Bölgesi'nde devam eden soykırımdan ayrı düşünülemez.⁹⁶

Çin gözetim teknolojisinin kullanılması, 2014 sonrasındaki sınır aşan baskı döneminin ayırt edici özelliklerinden biridir. Huawei gibi şirketlerin Mekke ve Medine'deki faaliyetlerini genişletmesiyle birlikte Çin, Müslüman hacıların ve onların Çin'deki bağlantılarının verilerini

⁹³ Eva Dou, "Chinese Surveillance Expands to Muslims Making Pilgrimage to Mecca" ("**Çin Gözetimi, Mekke'ye Hacca Giden Müslümanları da Kapsayacak Şekilde Genişliyor**") *The Wall Street Journal*, 31 Temmuz 2018. <https://www.wsj.com/articles/chinese-surveillance-expands-to-muslims-making-mecca-pilgrimage-1533045703>

⁹⁴ Ruth Graham, "The Hajj Stampede: Why Do Crowds Run?" ("**Hac İzdihamı: Kalabalıklar Neden Koşar?**") *The Atlantic*, 26 Eylül 2015. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/hajj-stampede-crowd-disasters/407542/>

⁹⁵ Human Rights Watch, "One Passport, Two Systems: China's Restrictions on Foreign Travel by Tibetans and Others" ("**Tek Pasaport, İki Sistem: Çin'in Tibetlilerin ve Diğerlerinin Yurt Dışı Seyahatlerine Getirdiği Kısıtlamalar**") 13 Temmuz 2015. <https://www.hrw.org/report/2015/07/13/one-passport-two-systems/chinas-restrictions-foreign-travel-tibetans-and-others>

⁹⁶ Human Rights Watch, "Break Their Lineage, Break Their Roots: China's Crimes Against Humanity Targeting Uyghurs and Other Turkic Minorities" ("**Soylarını Kırın, Köklerini Kurutun: Çin'in Uygurları ve Diğer Türkî Azınlıkları Hedef Alan İnsanlığa Karşı Suçları**") 19 Nisan 2021. <https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting>

toplama imkânına kavuşmuştur. 2016 yılında Suudi İçişleri Bakanlığı ile Huawei, Hac döneminde yapılan acil çağrılarını yönetmek amacıyla **Birleşik Güvenlik Operasyon Merkezi (911)** kurmak için iş birliği yapmıştır.

Bu çağrı yoğunluğu, Suudi telekomünikasyon altyapısı açısından sürekli bir sorun oluşturmaktaydı.⁹⁷

Huawei gözetim teknolojileri üretmediğini iddia etse de, şirketin Suudi makamlarıyla iş birliği dikkatle izlenmesi gereken bir gelişmedir; çünkü Parti-Devleti Suudi Arabistan'la kurulan veri bağlantılarını Çin'deki Uygurları ve diğer Müslümanları baskı altına almak için kullanabilmektedir. 2019 yılında Müslüman bir Uygur, Çin anakarası ile Hong Kong arasındaki sınırda durdurulmuş ve WeChat kişi listesindeki bir kişinin Mekke'de "konum bildirimini" yapmış olması nedeniyle üç gün boyunca sorgulanmıştır.

Yetkililer, söz konusu kişinin Çin hukukuna göre suç sayılan resmî olmayan bir hac yolculuğu gerçekleştirmiş olmasından endişe duyduklarını belirtmiştir.⁹⁸

Bir hacı Hac sırasında 911'i arar veya ziyareti sırasında bir uygulama indirirse, bunun kendisi ya da Uygur Özerk Bölgesi'ndeki akrabaları açısından sonuçları olabilir. Çin Halk Cumhuriyeti, Haccin güvenleştirilmesinin bir parçası olarak Arap ülkelerindeki Uygurlardan biyometrik veriler toplamaktadır. 2018 yılında kardeşi için bazı belgeleri almak üzere yerel bir polis merkezine gittikten sonra Dubai'de tutuklanan Ahmad Talip (Ahmetcan Abdullah olarak da bilinmektedir), eşine Dubai polisinin Çin hükümetinin talebi üzerine kendisinden kan örneği aldığını söylemiştir. Dubai'deki bir mahkeme onun serbest bırakılması gerektiğine hükmetmiş, ancak eşi Amanissa Talip onu teslim almaya gittiğinde başka bir cezaevine nakledildiğini ve Interpol gözetiminde bulunduğunu öğrenmiştir. Eşi, Interpol ve Birleşmiş Milletler nezdinde serbest bırakılması için girişimlerde bulunmuş ancak sonuç alamamıştır. Dubai'deki yetkililer, davayı takip etmeye devam etmesi hâlinde kendisini ve tüm ailesini gözaltına alıp Çin'e sınır dışı etmekle tehdit etmiştir. Ahmad Talip daha sonra tekrar nakledilmiş ve eşi o tarihten bu yana kendisinden haber alamamıştır.

Son nakilden iki gün sonra Çin'e gönderildiği ve hapse atıldığı bilgisi kendisine verilmiştir.⁹⁹

Parti-Devleti ayrıca Hacı, Avrupa'daki daha güvenli ülkelerde yaşayan Uygurları risk altındaki Suudi Arabistan'a çekmek için bir baskı aracı olarak kullanmıştır.

⁹⁷ **"2017 Annual Report" ("2017 Yıllık Raporu") Huawei.** https://www.huawei.com/-/media/corporate/pdf/annual-report/annual_report2017_en.pdf?la=en

⁹⁸ Sarah Cook, **"Worried about Huawei? Take a Look at Tencent" ("Huawei Konusunda Endişeli misiniz? Tencent'e Daha Yakından Bakın")** *Freedom House*, 29 Mart 2019. <https://freedomhouse.org/article/worried-about-huawei-take-closer-look-tencent?>

⁹⁹ **"Uyghur Speaks Out About Husband's 'Deportation' From UAE" ("Uygur Kadın, Eşinin BAE'den 'Sınır Dışı Edilmesi' Hakkında Konuştu")** *Middle East Eye*, 8 Şubat 2021. <https://www.middleeasteye.net/news/uyghur-speaks-out-against-husbands-deportation-uae>

Norveç'te yaşayan Uygur Ömer Rozi, annesinin Çin güvenlik güçleri tarafından zorla Hacca götürüldüğünü söylemiştir.¹⁰⁰

Annesi Suudi Arabistan'a ulaştığında oğlunu günde üç kez arayarak yanına gelmesi için ısrar etmiştir. Ömer bunu reddetmiştir. Son telefon görüşmelerinde annesinin arka planda birinin bağırdığını duymuş ve tüm sürecin zorla yürütüldüğüne dair şüpheleri doğrulanmıştır. Bunun üzerine Norveç'teki bir arkadaşını annesini ziyaret etmesi için görevlendirmiştir. Arkadaşı, annesine eşlik eden istihbarat görevlileri tarafından takip edilmiştir.

Daha sonra polis Ömer'i aramış ve annesi ile gözaltına alınmış iki kardeşinin serbest bırakılması için dört şart öne sürmüştür:

1. Norveç'te cami satın alma.
2. Norveç'teki Uygur diasporasından uzak dur.
3. Türkiye'deki kuruluşlara maddi yardım gönderme.
4. Polis için fotoğraf çek ve istihbarat topla.¹⁰¹

Ekim 2020'de Birleşik Cephe Çalışma Dairesi'ne bağlı Devlet Din İşleri İdaresi, "**İslami Hac İşlerinin Yönetimine Dair Tedbirler**" adlı belgeyi yayımlamıştır. 42 maddeden oluşan bu düzenlemeler 1 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tedbirler kısıtlayıcı niteliktedir ve Hac ibadetini 60 yaşın üzerindeki kişilerle sınırlandırmaktadır. Ayrıca Hac başvurusunda bulunanların Mekke'ye gitme izni almadan önce Çin makamları tarafından güvenlik soruşturmasından geçirileceğini öngörmektedir. Başvurusu kabul edilen Uygurların yeniden eğitim merkezlerinde kurslara katılması beklenmektedir; bu durum birçok kişiyi başvurmadan caydırmaktadır. Bu düzenlemelerle Mekke'ye gitmesine izin verilen Çinli hacılar için bölgesel ve yerel kotalar belirlenmiştir.

Tüm hac organizasyonlarının Çin İslam Birliği tarafından düzenlenmesi ve yönetilmesi şart koşulmuş; buna uymayanlar hakkında cezaî yaptırımlar öngörülmüştür.¹⁰²

12.1. maddeye göre Hac adayının dinî ve toplumsal hayatı incelenecek ve yalnızca "vatansever ve iyi ahlaklı" olduğu değerlendirilen kişiler Hac için uygun kabul edilecektir. Bu düzenlemeler ve Çin makamlarının Mekke'ye giden hacıları takip edip gözetleyebilme kapasitesi birlikte değerlendirildiğinde, Hac ibadeti bir kontrol ve gözetim aracına dönüşmüştür. Sınırlı sayıda Çinli Müslümanın hâlâ Mekke'ye gidebilmesi sayesinde Parti-Devleti, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Müslüman vatandaşlara din özgürlüğü sağladığını iddia edebilmektedir. Ancak Çinli Müslümanların çoğu, başvuru yapıp "vatanseverlik"

¹⁰⁰ Omer Rozi, "Witness Statement – Summary Witness Statement" ("Tanık Beyanı – Özet Tanık Beyanı") *Uyghur Tribunal (Uygur Mahkemesi)* <https://uyghurtribunal.com/wp-content/uploads/2021/06/06-1225-JUN-21-UTFW-030-Omer-Rozi-English.pdf>

¹⁰¹ Aynı kaynak.

¹⁰² "Pilgrimage to Mecca Only Allowed for 'Patriotic' Chinese Muslims" ("Mekke'ye Hac Yolculuğuna Yalnızca 'Vatansever' Çinli Müslümanların Gitmesine İzin Veriliyor") *Dünya Uygur Kongresi (World Uyghur Congress)*, 13 Ekim 2020. <https://www.uyghurcongress.org/en/pilgrimage-to-mecca-allowed-only-for-patriotic-chinese-muslims/>

anlayışlarının ve Parti'ye bağlılıklarının incelenmesine tabi tutulmak istememektedir. Resmî olmayan yollarla Hac yapmayı düşünen herkes ise cezaî yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Pasaportun Bir Silah Olarak Kullanılması

Pasaport almak Uygurlar için son derece zordur ve son yıllardaki mülteci krizleri devletin pasaport politikalarını yeniden şekillendirmesine yol açmıştır. 2010 ile 2016 yılları arasında, Güneydoğu Asya'daki insan kaçakçılığı ağları aracılığıyla ve ayrıca 2015–2016 yıllarında Uygur Özerk Bölgesi yetkililerinin pasaport başvurusu şartlarını kısa süreliğine gevşetmesi sonucunda, Türkiye'ye 30.000 kadar Uygur mülteci ulaşmıştır.

Sean Roberts'ın belirttiği üzere, görece rahatlamanın yaşandığı bu dönem Uygurların Türkiye'ye kaçabilmesine imkân sağlamıştır.¹⁰³

Çin'in bu kısa süreli ve görünüşte uzlaşmacı politikasının sebepleri bilinmemekle birlikte Roberts bunun bölgesel gözetimi güçlendirmeye yönelik erken bir girişim olabileceğini ileri sürmektedir; çünkü Uygur Bölgesi'ndeki pasaport başvurularında biyometrik veriler, ses örnekleri ve üç boyutlu görüntüler talep edilmekteydi.¹⁰⁴

Ekim 2016'nın sonlarına doğru bu politika tersine çevrilmiş ve Uygurların pasaport alması yeniden son derece zor hâle gelmiştir. Aynı sonbahardan itibaren birçok kişinin pasaportu, "muhafaza edilmek üzere" Sincan Kamu Güvenliği Bürosu tarafından toplanmıştır. Uygurların hareketliliğini kontrol etmeye yönelik çabalar daha da sertleşmiştir.

Karakaş İlçesi'ndeki gözaltı tesislerinden sızdırılan polis belgeleri, 2017 ile 2019 yılları arasında bazı Uygurların yalnızca pasaport başvurusunda buldukları için yeniden eğitim merkezlerine gönderildiğini göstermektedir.¹⁰⁵

Dünya genelinde ise Çin büyükelçilikleri ve konsoloslukları, yurt dışında yaşayan Uygurlara pasaportlarını yenilemelerinin tek yolunun hükümet tarafından verilen tek yönlü seyahat belgeleriyle Çin'e, yani Uygur Bölgesi'ne dönmek olduğunu bildirmektedir.

¹⁰³ Sean Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Internal Campaign against a Muslim Minority (Uygurlara Karşı Savaş: Çin'in Bir Müslüman Azınlığa Karşı Yürüttüğü İç Kampanya)* Princeton ve Oxford: *Princeton University Press*, 2020, s. 186.

¹⁰⁴ Aynı kaynak.

¹⁰⁵ Uyghur Human Rights Project, "Ideological Transformation: Records of Mass Detention from Qaraqash, Hotan" ("İdeolojik Dönüşüm: Hotan'ın Karakaş İlçesindeki Kitlesele Gözaltılara Ait Kayıtlar") Şubat 2020. https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_QaraqashDocument.pdf

Oraya dönen kişiler ise keyfî gözaltı veya tutuklanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰⁶

Çin'deki pasaport süreçleri ve politikaları, uluslararası hukuka aykırı biçimde kitlesel gözetim sisteminin işlemesine hizmet etmektedir.¹⁰⁷

Bu uygulamalar Arap ülkelerindeki Uygur topluluklarını da etkilemiştir.

Kimliğinin açıklanmasını istemeyen bir kaynağa göre, Suudi Arabistan'da yaşayan Uygurlar Ocak 2020'de Riyad'daki Çin Büyükelçiliği'nin 2018 yılından beri topluluk üyelerine pasaport vermeyi reddettiğini ve yalnızca Çin'e dönüş için tek yönlü seyahat belgeleri sağladığını belirtmiştir.¹⁰⁸

Aynı kaynağa göre Suudi Arabistan'daki Uygur öğrenciler, neden pasaport verilmediğini soran bir mektubu Cidde'deki Çin Konsolosluğu'na göndermiş ancak herhangi bir cevap alamamıştır.

Yine aynı kaynağa göre, pasaportlarının süresi dolmadan önce birçok Uygur Türkiye'ye kaçmıştır.¹⁰⁹

Aynı görüşmeciye göre Çinli diplomatlar 2016 yılının sonlarında Suudi Arabistan'daki Uygur topluluğuyla iletişimlerini kısa süreliğine yoğunlaştırmıştır. Kaynağımıza göre Çinli diplomatlar, yurt dışındaki öğrenciler arasında "hakim ideolojik eğilimlerin" neler olduğunu, Vehhabilikten nasıl etkilendiklerini⁽¹¹¹⁾ ve Suudi Arabistan'ın iç siyaseti hakkındaki düşüncelerini sormuştur.

Aynı kaynağa göre Suudi Arabistan'daki Uygur topluluğu üyeleri, 2017 yılının başlarından itibaren Uygur Bölgesi'ndeki akrabalarıyla bağlantılarını kaybetmeye başlamıştır.¹¹⁰

Çin'deki akrabaları, onları aramamaları ve telefon ya da WeChat mesajlarına cevap vermemeleri gerektiğini söylemiştir.

¹⁰⁶ **Uyghur Human Rights Project, "Weaponized Passports: The Crisis of Uyghur Statelessness"** ("Silahlaştırılmış Pasaportlar: Uygur Vatansızlığı Krizi") 1 Nisan 2020. <https://uhrp.org/report/weaponized-passports-the-crisis-of-uyghur-statelessness/>

¹⁰⁷ Aynı kaynak.

¹⁰⁸ **"Uyghurs in Saudi Arabia Flee to Turkey as Chinese Embassy Ends Passport Renewals"** ("Çin Büyükelçiliği Pasaport Yenilemelerini Durdururken Suudi Arabistan'daki Uygurlar Türkiye'ye Kaçıyor") *Radio Free Asia (RFA)*, 31 Ocak 2020. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/turkey-01312020165513.html>

¹⁰⁹ **Yerel gözlemci.** Lucy Greer tarafından gerçekleştirilen mülakat.

¹¹⁰ **Ruth Ingram, "What Happens When the Uyghurs Come Home?"** ("Uygurlar Eve Döndüğünde Ne Oluyor?") *The Diplomat*, 6 Kasım 2019. <https://thediplomat.com/2019/11/what-happens-when-the-uyghurs-come-home>

Bazı Suudi Uygurlar Çin Konsolosluğu'na başvurmuş, ancak ya görmezden gelinmiş ya da "durumun fazla hassas olduğu" gerekçesiyle daha fazla bilgi verilmemiştir.¹¹¹

Çin Konsolosluğu ayrıca 2017 yılında Suudi Arabistan'da yaşayan Uygurların pasaportlarını yenilemeyi durdurmuş ve onlara yalnızca Çin'e dönüş için tek yönlü belgeler vermiştir; bu ise neredeyse kesin gözaltı anlamına gelmektedir.

Çin Büyükelçiliği ve Konsolosluğu, Uygur "kardeş ve kız kardeşlerine" yönelik konsolosluk hizmetlerini askıya aldıkları yönündeki suçlamaları reddetmiştir.¹¹²

Aynı kilit bilgi kaynağına göre, Medine İslam Üniversitesi'nden mezun olan on Uygur öğrencinin, gönüllü olarak Çin'e döndükten sonra Suudi Arabistan'daki eğitimleri nedeniyle Çin kamplarında tutulduğu tespit edilmiştir.

Bu rapor yayımlandığında bağımsız olarak yalnızca **Cerallah Rahmetullah** isimli kişiyi doğrulayabilmiş bulunuyorduk.¹¹³

Bu kişilerin tamamı Şeriat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Fakültesi veya Davet Fakültesi mezunuydu. Bu hikâyeler, Riyad ile Pekin arasında gelişen daha yakın iş birliğinin bir parçasıdır. 2017 yılından bu yana Suudi Arabistan makamları, Hac için ülkeye gelen veya ülkede yasal olarak yaşayan en az sekiz Uyguru Çin'e sınır dışı etmiştir. Suudi yetkililer ayrıca Parti-Devleti'nin Uygurlara yönelik politikalarına kamuoyu önünde destek vermiştir.

Şubat 2019'da Pekin'e yaptığı resmî ziyarette Suudi Veliht Prensi Muhammed bin Selman, Çin'in Uygurlara yönelik uygulamalarını destekleyen bir açıklama yapmıştır.¹¹⁴

2020 yılında Suudi Arabistan, Uygur Özerk Bölgesi'ndeki kitlesel gözaltı kampanyasını destekleyen mektubu imzalayan 45 ülke arasında yer almıştır.¹¹⁵

¹¹¹ "Uyghurs in Saudi Arabia Flee to Turkey as Chinese Embassy Ends Passport Renewals" ("Çin Büyükelçiliği Pasaport Yenilemelerini Durdururken Suudi Arabistan'daki Uygurlar Türkiye'ye Kaçıyor") *Radio Free Asia (RFA)*, 31 Ocak 2020. <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/turkey-01312020165513.html>

¹¹² Anuj Chopra, "Chinese Uighurs in Saudi Face Impossible Choice" ("Suudi Arabistan'daki Çinli Uygurlar İmkânsız Bir Tercihle Karşı Karşıya") *AFP (Agence France-Presse)*. <https://autos.yahoo.com/chinese-uyghurs-saudi-face-impossible-choice-021812491.html>

¹¹³ "Victim Entry 13960" ("Mağdur Kaydı 13960") *Xinjiang Victims Database (Sincan Mağdurları Veritabanı)*, 6 Ocak 2021. <https://shahit.biz/eng/viewentry.php?entryno=13960>

¹¹⁴ "Saudi Crown Prince Defends China's Right to Fight 'Terrorism'" ("Suudi Veliht Prensi, Çin'in 'Terörizmle Mücadele Etme Hakkını' Savundu") *Al Jazeera*, 23 Şubat 2019. <https://www.aljazeera.com/news/2019/2/23/saudi-crown-prince-defends-chinas-right-to-fight-terrorism>

¹¹⁵ Catherine Putz, "2020 Edition: Which Countries Are For or Against China's Xinjiang Policies?" ("2020 Baskısı: Hangi Ülkeler Çin'in Sincan Politikalarını Destekliyor ya da Karşı Çıkıyor?") *The Diplomat*, 9 Ekim 2020. <https://thediplomat.com/2020/10/2020-edition-which-countries-are-for-or-against-chinas-xinjiang-policies/>

Çin ile artan iş birliği, geçmişte baskı altındaki Müslümanlar olarak gördüğü Uygurları daimi ikamet sahibi olarak koruyan Suudi politikasından keskin bir dönüş anlamına gelmektedir.¹¹⁶

Topladığımız veriler ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Uygur nüfusunun giderek daha fazla izlendiğini ve hareketlerinin kısıtlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nden kaçmış iki Uygur ile görüşme gerçekleştirdik. Her ikisi de güvenlik endişeleri nedeniyle kimliklerinin gizli tutulmasını talep etti. Görüşmecilerden biri, 2012 yılında Dubai'ye taşındıktan sonra 2017'ye kadar rahat bir yaşam sürdüğünü, ancak daha sonra Uygur Bölgesi'ndeki memleketinde polisin ailesini sorgulamaya başladığını anlatmıştır.

Şöyle demiştir:

“Kardeşimi arıyor ve benim hakkımda sorular soruyorlardı. Ayrıca ondan benim fotoğraflarımı göndermesini istiyorlardı.”

Uygur Bölgesi Kamu Güvenliği Bürosu görevlilerinden üç yıl boyunca telefonlar ve mesajlar aldıktan sonra Kanada'ya taşınmaya karar vermiş ve o tarihten beri orada yaşamaktadır.¹¹⁷

Benzer şekilde, 2008'den Temmuz 2019'a kadar Birleşik Arap Emirlikleri'nde yaşamış olan bir başka anonim görüşmeci de 2017 sonrasında Uygur Bölgesi polisinden telefonlar aldığını belirtmiştir.

Şöyle demiştir:

“[Uygur Bölgesi'ndeki polis görevlileri] ailemi ziyaret ettiklerini ve onları ne zaman görmeye döneceğimi öğrenmek istediklerini söylediler.”

Bu kişi 2019 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçtıktan sonra ailesiyle tüm bağlantısını kaybetmiştir.¹¹⁸

Aynı yıl Ablikim Yusuf adlı bir Uygur, içinde bulunduğu durumu anlattığı videonun viral olmasının ardından Katar'daki Hamad Uluslararası Havalimanı'nda Çin'e zorla sınır dışı edilme tehdidi altında tutulmuştur.

¹¹⁶ Mohammed Al-Sudairi, “The Communist Party of China’s United Front Work in the Gulf: The ‘Ethnic Minority Overseas Chinese’ of Saudi Arabia as a Case Study” (“Çin Komünist Partisi'nin Körfez'deki Birleşik Cephe Çalışmaları: Suudi Arabistan'daki 'Etnik Azınlık Mensubu Denizaşırı Çinliler' Üzerine Bir Vaka İncelemesi”) King Faisal Center for Research and Islamic Studies, Mart 2018. <https://kfcris.com/pdf/364dd98d47dae1c81e9eb8362a086bf85af3e7e7f302e.pdf>

¹¹⁷ Kanada'da yaşayan bir Uygur ile anonim mülakat. Bradley Jardine tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 15 Haziran 2021.

¹¹⁸ Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan bir Uygur ile anonim mülakat. Bradley Jardine tarafından gerçekleştirilen mülakat. Çevrim içi görüntülü görüşme. Washington, DC, 24 Haziran 2021.

Pasaport yerine yalnızca Çin'e geri dönmesine izin verecek bir seyahat belgesi taşımaktaydı. Onun tanıklığı, uluslararası toplum üyelerini Çin'e teslim edilmesini engellemeye çağıran Uygur aktivistleri harekete geçirmiştir.¹¹⁹

Ablikim Yusuf daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne nakledilmiştir.

V. Çin'in Arap Devletleriyle Zaman İçindeki Etkileşimi

Çin ile Arap devletleri arasındaki iş birliği tamamen yeni değildir. İpek Yolu üzerindeki etkileşimler sayesinde bu ülkeler, yüzyıllar boyunca hanedanların ve hilafetlerin yükseliş ve çöküşlerini kapsayan ortak bir tarihe sahiptir. Tarihî, dinî ve kültürel bağlar Çinli ve Arap yetkililer için olumlu söylem unsurları sağlasa da, bunlar günümüzdeki Çin-Arap ilişkilerini teknik olarak açıklamakta çok az rol oynamaktadır.¹²⁰

Çünkü günümüzdeki ilişkilerin niteliği, tarafların sıkça başvurduğu İpek Yolu söyleminden temelde farklıdır.¹²¹

Yirminci yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti, başlangıçta hâlâ Çin Cumhuriyeti'ni (Tayvan) tanıyan Arap devletleriyle ilişki kurmakta zorlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti ayrıca Arap Yarımadası'ndaki devrimci hareketleri desteklemiş, bu da Körfez ülkeleriyle ilişkilerde bir gerilim kaynağı olmuştur.¹²²

İlişkiler, Çin'in 1950'lerde Mısır'a yönelik açılımıyla yavaş yavaş düzelmeye başlamıştır. Mısır, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk Arap ve Afrika ülkesi olmuş, "Tek Çin" politikasını benimsemiş ve Birleşmiş Milletler'de Çin'i temsil etme konusunda Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin Cumhuriyeti/Tayvan yerine) yürüttüğü kampanyayı desteklemiştir.¹²³

¹¹⁹ Megha Rajagopalan, "A Muslim Man Who Had Faced Deportation to China From Qatar is Now Headed to the U.S." ("Katar'dan Çin'e Sınır Dışı Edilme Tehlikesiyle Karşı Karşıya Kalan Bir Müslüman, Şimdi ABD'ye Gidiyor") *BuzzFeed News*, 6 Ağustos 2019. <https://www.buzzfeednews.com/article/meghara/ablikim-yusuf-uyghur-qatar-china>

¹²⁰ Hyunhee Park, *Mapping the Chinese and Islamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-Modern Asia (Çin ve İslam Dünyalarının Haritalandırılması: Modern Öncesi Asya'da Kültürlerarası Etkileşim)* Cambridge: *Cambridge University Press*, 2012, s. 191.

doi:10.1017/CBO9781139088329

¹²¹ Çin-Orta Doğu ilişkilerinin kapsamlı bir incelemesi için bkz.: *The Routledge Handbook on China–Middle East Relations (Routledge Çin–Orta Doğu İlişkileri El Kitabı)* Editör: Jonathan Fulton

¹²² Jonathan Fulton, *China's Relations with the Gulf Monarchies (Çin'in Körfez Monarşileriyle İlişkileri)* Londra: *Routledge*, 2018.

¹²³ Mordechai Chaziza, "Comprehensive Strategic Partnership: A New Stage in China-Egypt Relations" ("Kapsamlı Stratejik Ortaklık: Çin-Mısır İlişkilerinde Yeni Bir Aşama") *Middle East Review of International Affairs (Online)*, Cilt 20, Sayı 3, 2016, s. 41–50.

Bölgesel ilişkilerin asıl ivme kazanması ise 1980'ler ve 1990'larda gerçekleşmiştir. Bu dönem, Deng Xiaoping liderliğinde Çin'in uluslararası arenaya geri dönüşüne ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin artan petrol ithalatı ihtiyacına sahne olmuştur. Çin'in bu araştırmada yer alan Arap devletlerinden üçüyle **Kapsamlı Stratejik Ortaklık** anlaşmaları bulunmaktadır:

- Mısır (2014)
- Suudi Arabistan (2016)
- Birleşik Arap Emirlikleri (2018)

Ayrıca iki ülkeyle de **Stratejik Ortaklık Anlaşmaları** bulunmaktadır:

- Katar (2014)
- Fas (2016)¹²⁴

Bu anlaşmalar birer ittifak değildir; çünkü Çin Halk Cumhuriyeti 1982 yılından beri kesin bir **ittifak yapmama politikası** izlemektedir.¹²⁵

Bunun yerine bu anlaşmalar, Çin'in dış politikasında ikili ilişkileri yapılandırmak amacıyla kullandığı çerçevelerdir. Bu çerçeveler, ticaret ve yatırımlardan telekomünikasyon ve güvenliğe kadar uzanan çok çeşitli politika alanlarında iş birliği hükümleri içermektedir.

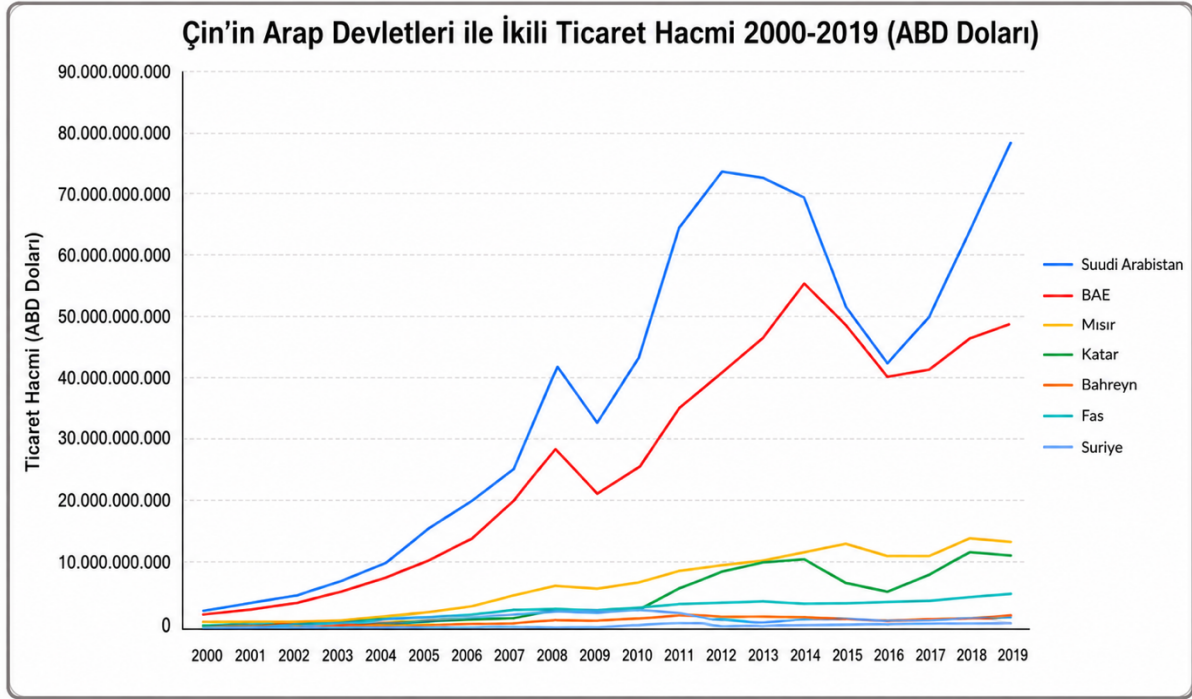
Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Arap İşbirliği Ülkeleri Arasında Transnasyonal Baskı Bağlamında Diplomatik İlişkilerin Tesisi	
ÜLKE	DİPLOMATİK İLİŞKİ TESİS TARİHİ
Mısır	1956
Suriye	1956
Fas	1958
BAE	1984
Katar	1988
Suudi Arabistan	1990

Tablo 2. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Arap ortak ülkeleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulması. Kaynak: Devlet ve uluslararası medya kaynakları.¹²⁶

¹²⁴ Mordechai Chaziza, "China-Bahrain Relations in the Age of the Belt and Road Initiative" ("Kuşak ve Yol Girişimi Çağında Çin-Bahreyn İlişkileri") *Strategic Assessment*, Cilt 23, Sayı 4 (Ekim 2020).

¹²⁵ "Strangers to Strategic Partners: Thirty Years of Sino-Saudi Relations" ("Yabancılardan Stratejik Ortaklara: Çin-Suudi İlişkilerinde Otuz Yıl") *Atlantic Council*, Ağustos 2020. https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/08/Sino-Saudi-Relations_WEB.pdf

¹²⁶ Mordechai Chaziza, "Kuşak ve Yol Girişimi Çağında Çin-Bahreyn İlişkileri", *Strategic Assessment*, Cilt 23, Sayı 4 (Ekim 2020); "Temel Bilgiler", Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mısır Arap Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 7 Ocak 2003;

Görsel 1. 2000–2019 yılları arasında Çin'in Arap devletleriyle ikili ticaret hacmi (ABD doları cinsinden).

Kaynak: BM Comtrade Veritabanı.¹²⁷

Çin'in Arap devletleriyle olan ticaret ve yatırım ilişkileri 1990'lardan bu yana istikrarlı biçimde büyümüştür. Bununla birlikte, Çin'in Arap devletleriyle ilişkileri 2013 yılında **Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI)** başlatılmasıyla daha büyük bir ivme kazanmıştır. Araştırmacı Anna Hayes'in öne sürdüğüne göre başlangıçta planlanmamış olabilecek olan BRI,¹²⁸ zamanla Çin'i kara ve deniz yolları aracılığıyla dünya genelinde 130'dan fazla ülke ve 29 uluslararası kuruluşla bağlamayı amaçlayan büyük bir diplomatik ve ekonomik girişime dönüşmüştür.¹²⁹

¹²⁷ "Röportaj: Çin-Fas ilişkileri, Diplomatik Bağların 60. Yılından Sonra Yeni Bir Yolculuğa Başlıyor", Xinhua, 20 Ekim 2018; "Çin-Katar İş Birliği Her İki Ülkeye de Fayda Sağlıyor", Xinhua, 23 Haziran 2008; "Çin ve Suudi Arabistan"

¹²⁷ "UN Comtrade Database" ("BM Comtrade Veritabanı") Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (United Nations Department of Economic and Social Affairs). <https://comtrade.un.org/data/>

¹²⁸ Anna Hayes, "Interwoven 'Destinies': The Significance of Xinjiang to the China Dream, the Belt and Road Initiative, and the Xi Jinping Legacy" ("İç İçe Geçmiş 'Kaderler': Sincan'ın Çin Rüyası, Kuşak ve Yol Girişimi ve Xi Jinping Mirası Açısından Önemi") *Journal of Contemporary China*, Cilt 29, Sayı 121, 30 Mayıs 2019, s. 31–45. Erişim tarihi: 13 Mart 2022. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10670564.2019.1621528>

¹²⁹ Philipp Galkin, Dongmei Chen ve Junyuan Ke, "China's Energy Investment Through the Lens of the Belt and Road Initiative" ("Kuşak ve Yol Girişimi Perspektifinden Çin'in Enerji Yatırımları") *King Abdullah Petroleum Studies and Research Center*, Aralık 2019. <https://www.kapsarc.org/research/publications/chinas-energy-investment-through-the-lens-of-the-belt-and-road-initiative/>

2017 yılında ise, “Xi Jinping Düşüncesi”nin diğer ilkeleriyle birlikte resmî olarak Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’na eklenmiştir.¹³⁰

Küresel Kuşak ve Yol zincirinin jeostratejik merkezlerinden biri olarak Uygur Bölgesi, Pekin’den önemli altyapı yatırımları almıştır. Çin, bölgenin İslami kültürünü ve coğrafi bağlantılarını kullanarak etkisini yaymayı ve mallarını Avrasya ile Orta Doğu’ya taşımaya hedeflemektedir.¹³¹

Arap dünyasındaki 22 ülkenin tamamı Çin ile bir tür Kuşak ve Yol Girişimi anlaşmasına sahiptir. Aynı zamanda Arap Birliği aracılığıyla da Kuşak ve Yol Girişimi’nin katılımcıdır.¹³²

Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) Ortak Ülkelerinin Uygurlara Yönelik Transnasyonel Baskıya Katılımı			
Ülke	BRI Mutabakat Zaptı İmza Tarihi	Kuşak ve Yol Forumu 2017’ye Katılım	Kuşak ve Yol Forumu 2019’a Katılım
Mısır	2016	X	X
Fas	2017		X
Katar	2014		X
Suudi Arabistan	2016	X	X
Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)	2018	X	X

Tablo 3. Arap Dünyasında Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) Ortak Ülkeleri. Kaynak: Devlet kaynakları ve uluslararası medya.¹³³

¹³⁰ “China to Enshrine Xi’s Thought into State Constitution amid National ‘Fervor’” (“Çin, Ulusal ‘Coşku’ Ortamında Xi Jinping Düşüncesini Devlet Anayasasına Dâhil Ediyor”) *Reuters*, 19 Ocak 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-politics/china-to-enshrine-xis-thought-into-state-constitution-amid-national-fervor-idUSKBN1F812P>

¹³¹ Anna Hayes, “Interwoven ‘Destinies’: The Significance of Xinjiang to the China Dream, the Belt and Road Initiative, and the Xi Jinping Legacy” (“İç İçe Geçmiş ‘Kaderler’: Sincan’ın Çin Rüyası, Kuşak ve Yol Girişimi ve Xi Jinping Mirası Açısından Önemi”) *Journal of Contemporary China*, Cilt 29, Sayı 121, 30 Mayıs 2019, s. 31–45. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10670564.2019.1621528>

¹³² “Declaration of Action on China-Arab States Cooperation Under the Belt and Road Initiative” (“Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin-Arap Devletleri İş Birliğine Dair Eylem Bildirgesi”) *Çin-Arap İşbirliği Forumu (China-Arab Cooperation Forum)*, 2018. <http://www.chinaarabcf.org/chn/lthyjwx/bzjhywj/dbjbzjhy/P020180726404036530409.pdf>

¹³³ “List of Deliverables of the Second Belt and Road Forum for International Cooperation” (“İkinci Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu Çıktıları Listesi”) *Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 2019. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1658767.shtml

Arap Devletlerindeki Uygurlar

Çin'in Arap devletleriyle olan ekonomik ilişkileri arttıkça, bölgedeki Uygur nüfusuna olan ilgisi de artmıştır. Arap devletlerinde genellikle "Türkistanlı" olarak bilinen Uygurların Uygur Bölgesi'nden Suudi Arabistan ve Mısır'a göçü, 19. ve 20. yüzyıllarda kısa ömürlü Doğu Türkistan emirlikleri ve cumhuriyetlerinin ardından başlamıştır. Orta Asya'dan (çoğunlukla Özbek) ve Uygur Bölgesi'nden gelen göçmenler, bölgenin yerli adı olan "Türkistan"a atıfla "Türkistanlı" kimliğini benimsemiştir. Arap devletlerinde kaç Uygurun yaşadığı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır ve kaynaklar bu konuda oldukça farklı rakamlar vermektedir. Uygur diasporası, 1980'lerde Uygur Bölgesi'ndeki tarihî anavatanlarıyla yeniden bağlantı kurmuştur. Kültür Devrimi'nin (1966–1976) sona ermesinin ardından Deng Xiaoping liderliğindeki Parti-Devleti bir reform dönemi başlatmış, dinî törenler ve uygulamalar Uygur kültürel yaşamında daha görünür hâle gelmiştir. Seyahat kısıtlamalarının gevşetilmesi sayesinde Uygur gençleri Arap ülkelerinde ve başka yerlerde daha kolay eğitim alabilmiştir.

1979 yılında yeniden izin verilen Hac ibadetinden yararlanmak için birçok Uygur bu politika değişikliğinden faydalanmıştır.¹³⁴

Suudi Arabistan'daki varlıklı Uygurlar da bu seyahatlerin gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.¹³⁵

1988 yılına gelindiğinde Çin Komünist Partisi, Uygur Bölgesi ile Arap devletleri arasındaki bağlardan giderek daha fazla şüphe duymaya başlamıştır.

Özellikle Suudi Vehhabiliği gibi muhafazakâr İslami öğretilerin Uygurlar arasında kök salmasından endişe edilmiştir.¹³⁶

Yurt dışında yükselen etnik milliyetçiliğin ve İslami canlanmanın Uygur Bölgesi'ne de sıçrayabileceğinden kaygı duyan Çin, Uygur hoşnutsuzluğunun her türlü ifadesine sıfır toleransla yaklaşılacak yeni bir baskı dönemine girmiştir. Bu durum, devlet politikalarını eleştirebilecek sivil toplum için kalan sınırlı alanın da fiilen ortadan kaldırılması anlamına gelmiştir. 5 Nisan 1990 tarihinde, Kaşgar yakınlarındaki Barın kasabasında, iddiaya göre bir

¹³⁴ Yitzhak Shichor, "Blow Up: Internal and External Challenges of Uyghur Separatism and Islamic Radicalism to Chinese Rule in Xinjiang" ("Patlama Noktası: Uygur Ayrılıkçılığı ve İslami Radikalizmin Sincan'daki Çin Yönetimine Yönelik İç ve Dış Meydan Okumaları") *Asian Affairs: An American Review*, Cilt 32, Sayı 2 (2005), s. 122.

¹³⁵ Mohammed Al-Sudairi, "The Communist Party of China's United Front Work in the Gulf: The 'Ethnic Minority Overseas Chinese' of Saudi Arabia as a Case Study" ("Çin Komünist Partisi'nin Körfez'deki Birleşik Cephe Çalışmaları: Suudi Arabistan'daki 'Etnik Azınlık Mensubu Denizaşırı Çinliler' Üzerine Bir Vaka İncelemesi") *King Faisal Center for Research and Islamic Studies*, Mart 2018. <https://kfcris.com/pdf/364dd98d47dae1c81e9eb8362a086bf85af3e7e7f302e.pdf>

¹³⁶ Aynı kaynak.

“İslamcı milliyetçi grup” tarafından yönlendirilen gösteriler şiddet olaylarıyla sonuçlanmıştır.¹³⁷

Dönemin yerel bir anlatımına göre protestolar, yerel makamların tek çocuk politikasını uygulamasına tepki olarak kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Güvenlik güçleri Uygur protestocuları zorla dağıtmaya çalışınca şiddet patlak vermiştir. Resmî kaynaklar bu olayları “karşı-devrimci bir isyan” olarak nitelendirmiş ve yedi güvenlik görevlisi dâhil olmak üzere 22 kişinin öldüğünü ileri sürmüştür.

Gayriresmî kaynaklar ise ölen protestocu sayısının 50’ye kadar çıkmış olabileceğini belirtmiştir.¹³⁸

Barın Ayaklanması ile Sovyetler Birliği’nin çöküşü birlikte değerlendirildiğinde, bu iki gelişme Çin’in batı sınırlarına ilişkin güvenlik hesaplarını köklü biçimde değiştirmiştir. Pakistan kaynaklı artan dindarlıktan ve sınırın ötesinde Sovyet sonrası etnik akraba devletlerin ortaya çıkmasıyla milliyetçi duyguların güçlenmesinden çekinen Çin makamları, Deng Xiaoping döneminde Uygur Bölgesi’nde oluşan görece rahat siyasi ortamı tersine çevirecek kapsamlı bir politika değişikliğine gitmiştir. İslam üzerindeki bu kısıtlamalar ve Küresel Terörle Mücadele Savaşı söyleminin kullanılması, kısmen Çin’in Arap dünyasındaki Uygurları takip etmesine ve hedef almasına yol açmıştır. Bu kişiler şüpheli olarak görülmüş, Uygur Bölgesi’ne geri dönmeye zorlanmış ve burada neredeyse kesin olarak gözaltı ve baskıyla karşı karşıya kalmışlardır.

VI. Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti’nin mevcut politika yaklaşımı, Uygur Bölgesi’nin kapsamlı biçimde Çinlileştirilmesini ve Arap devletlerindeki soydaşlarından yalıtılmasını gerekli görmektedir. Bu devletler Müslüman dünyasında büyük etkiye sahiptir ve Uygur Bölgesi’nin siyasi gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İslam’ın en kutsal iki şehri ile Hac ve Umre ibadetlerinin gerçekleştirildiği mekânlar, Suudi Arabistan’ı İslam dünyasının her köşesiyle birbirine bağlamaktadır. Benzer şekilde Mısır da, İslam medeniyeti tarihi ve daha da önemlisi El-Ezher Camii ve El-Ezher Üniversitesi gibi dinî kurumları sayesinde uluslararası İslam dünyasında canlı bir merkezdir.

Arap devletleri ile Uygur Bölgesi arasındaki sınır aşan bağlar, artık Parti-Devleti’nin Uygurlara yönelik sınır aşan baskı kampanyasında bir araç hâline getirilmiştir. Analimize göre, Arap devletlerindeki Uygurlara yönelik sınır aşan baskı uygulamaları 2001 yılından ve Küresel Terörle Mücadele Savaşı’nın başlamasından bu yana sürekli olarak artış göstermektedir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin artan ekonomik ve siyasi çıkarları, Arap devletlerinin Çin’in Uygurlara ve diğer Türk halklarına yönelik sınır aşan baskı kampanyasına dâhil edilmesinin önünü açmıştır. Uygurlar açısından Arap dünyasının ülkelerine yönelik dinî ve kültürel çekim gücü,

¹³⁷ Amnesty International, “People’s Republic of China: Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region” (“Çin Halk Cumhuriyeti: Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde Ağır İnsan Hakları İhlalleri”) 21 Nisan 1999. <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6a9eb0.pdf>

¹³⁸ Aynı kaynak

istemeden de olsa Parti-Devleti'nin kampanyasını daha etkili hâle getirmiştir. Kendi insan hakları sicilleri de sorunlu olan ve Parti-Devleti ile kârlı ilişkiler geliştirmeye istekli bulunan Arap devletleri, Pekin'in sınır aşan baskı çabalarında doğal ortaklar hâline gelmiştir. Çin, Arap devletlerinin tamamında Uygurlara karşı birden fazla sınır aşan baskı yöntemi kullanmaktadır. Bu yöntemler başlangıçta, Küresel Terörle Mücadele Savaşı'nın ardından ve ABD hükümetinin ETİM'i "terör örgütü" olarak tanımlamasından sonra Uygurları basitçe "terörist" olarak etiketlemekle başlamış, ancak zamanla daha karmaşık ve çeşitli bir hâl almıştır.

Bugün Parti-Devleti, yurt dışındaki Uygurları ve ülkede kalan ailelerini tespit etmek için IJOP sistemini kullanmakta; aileler üzerinde baskı kurarak vekâleten zorlama yöntemlerine başvurmakta; ihbarcıların güvenilirliğini sarsmak amacıyla kamuoyu karalama kampanyaları yürütmekte; ayrıca Birleşik Cephe faaliyetlerini giderek daha fazla kullanarak Arap devletlerinde yaşayan Uygurları izlemekte, Hac ibadetini kısıtlamakta ve İslami eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencileri yıldırılmaktadır. Çin ile Arap hükümetleri arasında bölgedeki Uygur topluluklarına ilişkin konularda artan iş birliği eğilimi gözlemlenmektedir.

Uluslararası toplum bölge hükümetlerini sorumlu tutmakta başarısız olursa, bunun insan hakları açısından sonuçları son derece büyük olacaktır.

VII. Tavsiyeler

Bu raporun bulgularına dayanarak, dünya genelindeki hükümetlere ve Arap devletlerindeki İslami eğitim kurumlarına, Çin'in bu bölgede sınır aşan baskı uygulamalarına karşı aşağıdaki adımları atmaları tavsiye edilmektedir:

Hükümetlere Yönelik Tavsiyeler

● **Uygur mültecileri koruyacak tedbirler alın.** Hükümetler, Çin dışındaki Uygurların Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) sürecine ihtiyaç duymadan yeniden yerleştirme başvurusu yapabilecekleri güvenli yollar oluşturmalarıdır. Örneğin ABD Dışişleri Bakanlığı, Uygurlar için iddialı kabul kotaları belirlemeyi değerlendirmelidir. Aynı şekilde ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu, Uygur ve diğer Türk kökenli mültecilere Öncelik-2 statüsü tanıyan tamamlayıcı Uygur İnsan Hakları Koruma Yasalarını kabul etmelidir.

● **Mülteci yerleştirme programlarını güçlendirin; kotaları artırın ve prosedürleri kolaylaştırın.** Hükümetler, Çin'den ve vatandaşlarını Çin'e iade etme ihtimali yüksek üçüncü ülkelerden kabul ettikleri mülteci kotalarını artırmalıdır. Dünya genelinde çok sayıda Uygur, hükümetlerin veya diğer kurumların Çinli yetkilileri haberdar edebileceği endişesiyle sığınma başvurusu yapmaktan korkmaktadır.

● **Endişe duyan hükümetler, üçüncü ülke hükümetlerinin Çin'in sınır aşan baskı uygulamalarına ortak olmasını engellemeye yönelik politika ve diplomatik çabalara öncelik vermelidir.** Çin ve Arap devletlerinin güvenlik servisleri arasındaki insan hakları ihlallerine yönelik gizli iş birlikleri, hukukun üstünlüğünü ve demokratik normları zayıflatmakta ve birçok ülkenin bölgedeki çıkarlarına aykırı düşmektedir.

• **Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesini koruyun.** Uluslararası hukuka göre hükümetlerin, bireyleri zulüm, işkence, kötü muamele veya diğer ağır insan hakları ihlalleri riskiyle karşılaşacakları ülkelere geri göndermeleri yasaktır.

• **Çin ve Arap devletlerinde sınır aşan baskı uygulamalarından sorumlu yetkililere yönelik hedefli yaptırımlar uygulayın.** Küresel Magnitsky Yasası gibi uluslararası yaptırım mekanizmaları, Çin ve Arap devletlerinin Uygur diasporasına karşı gerçekleştirdiği ağır insan hakları ihlalleri karşısında devreye sokulmalıdır. Bu mekanizmalar sayesinde söz konusu ihlallerden sorumlu kişi ve güvenlik görevlilerinin mal varlıkları dondurulabilir ve seyahatleri kısıtlanabilir.

• **Sınır aşan baskı konusunda bir BM Özel Raportörü atayın.** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, dünya genelindeki sınır aşan baskı uygulamalarını “incelemek, izlemek, tavsiyelerde bulunmak ve kamuoyuna raporlamak” üzere bir özel raportör görevlendirmelidir. BM onaylı bir rapor, kamuoyu farkındalığını artıracak ve ilgili devletlerin bu uygulamalara karşı iş birliği yapmasına yardımcı olacaktır.

• **UNHCR ve mültecilerle çalışan diğer uluslararası sivil toplum kuruluşlarında dijital güvenliği güçlendirin.** Uluslararası sivil toplum kuruluşları mültecilerin kişisel bilgilerini emanet olarak taşımaktadır. Bu bilgiler korunmalı ve gizli tutulmalıdır. Mevcut prosedür ve politikalar bu korumaları her zaman garanti etmemektedir.

• **Konuya uluslararası İslami kuruluşlar aracılığıyla yaklaşın.** Arap ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Dünya Müslüman Birliği gibi kuruluşlarda önemli konumdadır. Arap devletlerinin temsilcileri, Çin’in Uygur Özerk Bölgesi’ndeki politikalarına ilişkin meseleleri yeniden gündeme taşıyabilir ve eleştirel bir ortak tutum geliştirebilir. Bu yaklaşım, Müslüman dünyanın ortak sesi olarak anlamlı değişiklikler meydana getirebilir. Ayrıca bu çok taraflı yöntem, her devletin Çin ile olan ikili ilişkilerini koruma avantajı da sağlamaktadır.

• **Çin’in Uygur politikalarına ilişkin uluslararası desteği kullanın.** Arap ülkeleri, Çin’in Uygur Bölgesi’ndeki soykırım niteliğindeki politikalarını açıkça eleştiren Amerika Birleşik Devletleri gibi Batılı ülkelerle güçlü ortaklıklara sahiptir. Arap ülkeleri bu doğal ortaklarla uyumlu hareket etmeli ve Çin Komünist Partisi’nin Uygur Bölgesi’ndeki politikalarının gerçekliğini kabul eden ve Çin’in bölgedeki sınır aşan baskı uygulamalarını durdurmayı amaçlayan politika değişiklikleri için bu uluslararası desteği değerlendirmelidir.

Arap Devletlerindeki İslami Eğitim Kurumlarına Yönelik Tavsiyeler

• **Üniversite yöneticileri, Uygur öğrencilerin derhal serbest bırakılması için hükümetleri nezdinde girişimde bulunmalıdır.** İslami üniversitelerdeki yöneticiler kendi hükümetleri üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Bu bağlantılar, Çin kampları ağı içerisinde kaybolan öğrencilerin ve mezunların bulunması ve serbest bırakılmalarının sağlanması amacıyla kullanılmalıdır.

• **Uygur öğrencilerin kayıt işlemlerini kolaylaştırın.** Kahire’deki Çin Büyükelçiliği, El-Ezher Üniversitesi’ne kayıt için gerekli resmî belgelere erişimi engellemektedir. İslami üniversiteler mümkün olduğu ölçüde kayıt sürecinde Çinli yetkilileri devre dışı bırakmalıdır; çünkü belge

talep etmek bir öğrencinin gözetim altına alınmasına, gözaltına alınmasına ve hatta Çin'e teslim edilmesine yol açabilecek bir işaret olarak değerlendirilebilmektedir.

• **Diğer milliyetlerden yabancı öğrencilerin eğitimlerini engelleyen güvenlik baskılarına maruz kalmamasını sağlayın.** Öğrencilerin, herhangi bir gerekçe olmaksızın devlet güvenlik servisleri veya kolluk kuvvetlerinin müdahalesiyle karşılaşmadan eğitimlerini huzur içinde sürdürebilmeleri sağlanmalıdır.